Kåre A. Lie

Pali

En liten innføring i Buddhas språk

Schweitzerforlaget
2009

Schweitzerforlaget
Postboks 217
1802 Askim
post@albert-schweitzer.com
www.albert-schweitzer.com

ISBN: 978-82-92677-21-6

© Kåre A. Lie 2009

Printed by Cerberus Ltd. Budapest.

Innhold

Forord..... 9

Innledning. 13
Hva er pali?..... 13

1. Vi begynner..... 16
Språkets struktur. 16
Uttale og skrift. 17
Vokaler. 18
Konsonanter..... 18
Aspirerte og uaspirerte konsonanter. 19
Substantiver. 21
Nominativ. 23
Hannkjønn..... 23
Akkusativ..... 23
Intetkjønn..... 24
Verb. 25

2. De tre tilflukter..... 27
Ordenes oppslagsformer. 29
Tekst 1. De tre tilflukter..... 30
Sandhi. 31

3. Rakkhitos vers..... 33

Adjektiver. 33
Partisipper. 35
Tekst 2. Munken Rakkhitos vers. 35
Er. 43
Repetisjon. 45

4. Det som gjør vondt. 46
Vokativ. 46
Hunnkjønn. 47
Hannkjønnsord på *-u*. 47
Tekst 3. Den første av de fire edle sannheter. 48
Spørsmålet. 49
Svaret. 52
Påpekende og relative pronomener. 56
Presens partisipp. 57
Videre i teksten. 58
En oppsummering av teksten. 60
Noen betraktninger omkring *dukkha*. 61
Repetisjon. 63

5. Buddhas lære i et nøtteskall. 64
Verb i -e-klassen. 64
Personlige pronomener. 65
Genitiv. 65
Tekst 4. Hva Buddha underviser i. 66
Repetisjon. 70

6. De oppvåknedes budskap. 71

Mer om genitiv. 72
Negativ *a*-. 72
Tekst 5. De oppvåknedes budskap 73
Repetisjon. 79

7. Årsaken til det som gjør vondt. 80
Tekst 6. Årsaken til det som gjør vondt. 81
Repetisjon. 90

8. Sannelig lever vi lykkelig. 91
Mer om kasus. 91
Lokativ. 92
Tekst 7. Sannelig lever vi lykkelig. 94
Repetisjon. 101

9. Nibbana. 102
Tekst 8. Nibbana. 102
Repetisjon. 106

10. Slutten på det som gjør vondt. 107
Tekst 9. Slutten på det som gjør vondt. 108
Repetisjon. 112

11. Hvordan hatet tar slutt. 113
Instrumentalis. 113
Flertall. 115
Tekst 10. Hvordan hatet tar slutt. 115
Repetisjon. 120

12. Tanken går forut for alle ting. 121
Substantiv som ender på -*as* (-*o*). 121
Ablativ. 122
Tekst 11. Tanken går forut for alle ting. 123
Repetisjon. 131

13. Kamma. 132
Absolutiv..... 132
Tekst 12. Kamma er intensjonelle handlinger. 133
Repetisjon. 137

14. Veien til avslutning. 138
Tekst 13. Den åttedelte veien..... 139
Repetisjon. 143

15. De vise temmer seg selv..... 144
Kasus og ordenes rekkefølge. 144
Tekst 14. De vise temmer seg selv. 145
Repetisjon. 147

16. En hyllest til Buddha. 148
Dativ. 148
Tekst 15. Hyllest til Buddha. 151
Repetisjon. 153

17. Smaken av frihet. 154
Tekst 16. Smaken av frihet. 155

Repetisjon. 157

18. Måtte alle bli lykkelige!. 158
Imperativ. 158
Tekst 17. Måtte alle bli lykkelige!. 159
Repetisjon. 161

19. Gå ut, munker!. 162
Mer om dativ. 162
Tekst 18. Gå ut, munker. 163
Repetisjon. 166

20. Sinnet er som en ape. 167
Sitat-tegn på pali. 167
Tekst 19. Sinnet er som en ape. 168
Repetisjon. 175

21. Fyll verden med vennlige tanker. 176
Absolutiv + *viharati*. 176
Tekst 20: Fyll verden med vennlige tanker. 177
Repetisjon. 184
Siste repetisjon. 184

Sluttord. 185

Tekstene. 186

Forslag til videre lesing. 192

Ordliste..... 197

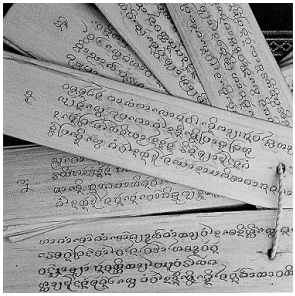

Forord

Dette er ikke en lærebok i vanlig forstand. Jeg vil heller invitere til en liten vandring gjennom noen pali-tekster som jeg håper du vil finne interessante. Underveis skal jeg peke på og drøfte slike trekk ved språket som trengs for å forstå tekstene. Denne lille boken vil altså ikke gjøre deg fullt utlært i pali. Men når vi har vandret denne veien til ende og du har arbeidet deg gjennom disse sidene, kommer du til å ha et godt grunnlag for å gå videre og lære mer pali, om du vil.

Et problem mange støter på når de åpner en vanlig lærebok i pali, er at disse bøkene er skrevet av spesialister som har et langt studium av språkfag bak seg. Det er for så vidt ikke så underlig. Skal man først skrive en bok om et emne, er det ikke noen ulempe om man er godt kjent med det man skriver om. Men den som studerer språk, blir også kjent med en stor mengde fagord og faguttrykk. Slik er det i alle fag, så dette er heller ikke så underlig. Fagordene gjør det lettere å snakke sammen om faget, siden vi da har presise ord for de forskjel-

lige tingene som skjer innenfor fagområdet, og slipper å bruke lange forklaringer hver gang vi skal si noe.

Likevel kan disse fagordene fortone seg som en ugjennomtrengelig mur for de uinnvidde, og mange som er interessert i å lære seg pali, mister motet når de støter på underlige grammatiske betegnelser som spesialistene glemmer å forklare.

Ikke misforstå meg – faguttrykk er et nyttig verktøy. Har man først forstått hva en hammer er, er det mye enklere og mer presist å bruke ordet "hammer" enn å bruke forklaringer som for eksempel "en jerngreie med skaft, til å slå inn spiker med". Derfor kommer også jeg til å bruke grammatiske fagord. Men jeg vil i det minste forsøke å forklare hva jeg mener med disse ordene.

En viss forståelse av grammatikken i et språk er helt nødvendig for å forstå i hvilket forhold ordene står til hverandre, eller kort sagt: hvem som gjør hva.

Når vi snakker norsk, bruker vi grammatiske regler uten å tenke over det. Sier vi for eksempel at "Per slo Hans," er det ingen tvil om hvem som gjorde hva mot hvem. Vi bruker intuitivt regelen om at det ordet som kommer først i setningen, viser til den aktive parten. Vi tenker bare ikke bevisst på denne regelen til vanlig. Men så sant du bruker norsk til daglig, *kan* du norsk grammatikk, uansett om du er klar over det eller ikke, og uansett om du har lært grammatikkens fagord eller ikke. Derfor vil jeg ta utgangspunkt i norsk språkbruk, det vil si norsk grammatikk, for å forklare spesielle grammatiske detaljer på pali.

Når vi skal lære et annet språk, oppdager vi snart at det finnes andre måter å si det samme på. Ikke bare brukes det

andre ord, men setningene kan være bygd opp etter andre regler. Der vi på norsk bruker ordenes rekkefølge i setningen, og ofte en del småord for å vise hva som egentlig foregår, kan pali uttrykke det samme ved å hekte forskjellige endelser bak på ordenes grunnstammer.

I denne boken vil jeg derfor legge vekt på å vise og forklare hvordan paligrammatikken fungerer, hvordan ordene bygges opp til setninger og formidler et meningsinnhold. Da er det ikke til å komme utenom at vi må bruke, og lære, en del faguttrykk, men la oss se om det ikke går an å forklare disse slik at de blir til å forstå også for dem som ikke har svart belte i grammatikk.

Det er mye stoff som skal absorberes her, så det kan være fornuftig å repetere kapitler og avsnitt systematisk. Jeg har satt inn en repetisjons-oppfordring på slutten av hvert kapittel. I tillegg kan du selv lage et system. Når du for eksempel er ferdig med kapittel 5, kan du repetere kapitel 1. Etter kapittel 6 repeterer du kapittel 2, og slik fortsetter du. Eller du kan lage deg et annet system. Hovedsaken er å få mest mulig av stoffet til å bli sittende i hukommelsen.

Denne boken er altså ikke skrevet for lingvister, men for vanlige mennesker som er interessert i å lese Buddhas ord på originalspråket. Jeg kommer til å basere meg på erfaringer fra diverse kurs jeg har holdt i pali, og jeg kommer til å bruke en nokså muntlig form. Den som ønsker en mer konsis innføring i pali, kan med fordel se nærmere på en av de bøkene jeg fører opp i litteraturlisten bak i boken.

Jeg vil takke gode hjelpere som har lest gjennom manuskriptet underveis i skriveprosessen og gitt kritiske kommen-

tarer og nyttige råd: Tove Gleditsch Lie, Knut Heidelberg, Liv Aud Irene Søgnebotten Bakken og Nils Andreas Erstad.

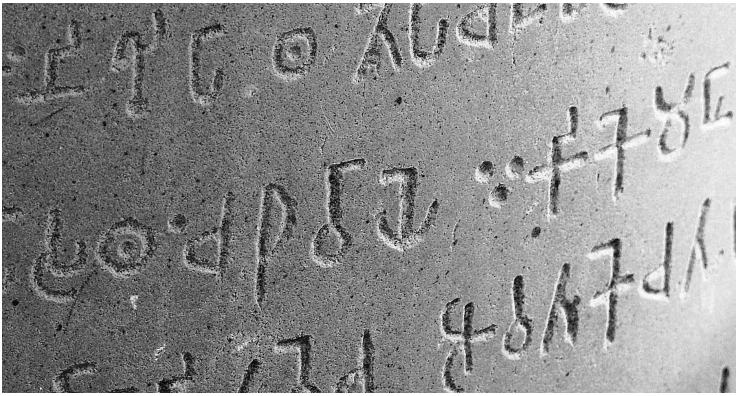

Innledning

Hva er pali?

Pali er et språk som stammer fra Nord-India, der det ble brukt noen hundre år f.Kr. Den mest fullstendige samlingen av Buddhas samtaler er bevart på dette språket. Derfor kan man med en viss rett si at pali er buddhismens grunnspråk.

I forordet til sin oversettelse av *Visuddhimagga* sier bhikkhu Ñanamoli:

"Ordet *pali* kan oversettes med "tekst". Språket pali (tekstspråket, som kommentatorene kaller magadhi) innehar en spesiell stilling som ikke har noen paralleller i Europa, ved at det er forbeholdt kun ett fagområde, nemlig Buddhas lære.

Det finnes derfor ingen fremmede ekkoer i det. ... Dette faktum, sammen med selve innholdets rikdom og integritet, gir det en enestående klarhet og dybde i sin tidlige form, som i en strykekvartett eller i det klare havet, som i suttastilen oppnår en utsøkt og makeløs skjønnhet ingen oversettelse makter å gjengi." (Buddhaghosa: *The Path of Purification*, Colombo 1964, s. xxxiii.)

Pali er nær beslektet med sanskrit. Forskjellene mellom disse to språkene er ofte ikke større enn mellom norsk og svensk. Sanskrit er et klassisk språk mange har hørt om. Ikke fullt så mange har hørt om pali.

Man snakket ikke sanskrit i India på Buddhas tid. Sanskrit var et kunstig litteraturspråk basert på eldre dialekter fra Nordvest-India. I det sentrale og østlige Nord-India, der Buddha ble født og hadde sitt virke, snakket man andre dialekter, som vi i dag kaller mellomindiske dialekter. De var ikke så veldig forskjellige fra hverandre, og heller ikke så veldig forskjellige fra sanskrit eller pali. På Buddhas tid og i de nærmeste århundrene etter ham var sanskrit brukt nesten utelukkende i brahmanenes (den tidens prester) hellige tekster. Først senere, mer enn hundre år etter Kristi fødsel, begynner innskrifter på sanskrit å dukke opp i India, og språket styrket sin status i tiden som fulgte, slik at nesten all litteratur i middelalderens India ble skrevet på sanskrit. Vi har altså den lett paradoksale situasjonen at mens sanskrit rent språkhistorisk er eldre enn pali, er den buddhistiske sanskritlitteraturen yngre enn palilitteraturen.

Vi vet ikke nøyaktig hvilken dialekt Buddha snakket. Da den indiske keiser Asoka omtrent 200 år etter Buddha satte opp sine innskrifter på søyler og klippevegger, brukte han litt

forskjellige lokaldialekter, alt etter hvor i landet innskriften ble satt opp. Buddha kan ha snakket en av disse. Noe senere ble tekstene nedtegnet på flere av disse dialektene. Den som er best kjent av dem, er pali, siden hele tekstsamlingen ble bevart på dette språket. Det er funnet fragmenter av samlinger på andre dialekter, som for eksempel gandhari i nordvest.

Buddha snakket sannsynligvis ikke pali nøyaktig slik dette språket forekommer i tekstene, siden denne språkformen er noen hundre år yngre enn Buddha. Han må imidlertid ha snakket en dialekt som ikke kan ha avveket så veldig fra dette språket. Derfor er trolig palitekstene det nærmeste vi kommer Buddhas egne ord. Palitekstene viser selv spor etter å ha tatt opp i seg forskjellige dialektformer, og kan ha fungert i en periode som et fellesspråk på tvers av dialektgrensene i det nordlige India. Og selv om forskerne elsker å grave seg ned i intrikate problemstillinger omkring disse dialektformene og omkring Buddhas talemål, er kanskje ikke problemet mer innviklet enn om en bergenser, en trønder og en vestfolding skulle sette seg ned og prate sammen. De ville ikke snakke helt likt, men de ville alle snakke norsk i litt ulike varianter.

Om vi ser pali som en typisk representant for de dialektene man den gang talte, kan vi likevel godt si at Buddha snakket pali, om enn i en litt utvidet betydning av ordet, og trolig med et anstrøk av dialekt.

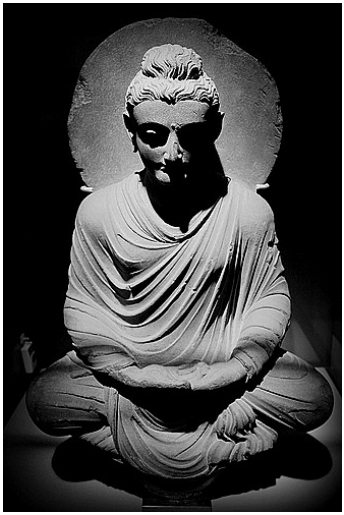

1. Vi begynner

Språkets struktur

Pali bruker forskjellige endelser hektet bak på ordenes grunnstammer for å uttrykke det samme som vi på norsk oftest uttrykker ved hjelp av ordstilling og diverse småord. Disse endelsene kalles *bøyninger*. Vi har noen slike bøyninger også på norsk, men pali har mange flere. Derfor er ikke systemet helt fremmed for oss, men siden pali bruker bøyninger i så mange roller og funksjoner som er uvant for oss, må vi lære

oss å tenke litt annerledes enn vi er vant til. Dette skal vi se nærmere på etter hvert.

Pali og norsk er faktisk i slekt med hverandre. Begge språkene tilhører den indoeuropeiske språkfamilien. Det vil si at både pali og norsk (og de fleste språkene i Europa) stammer fra et felles grunnspråk som vi kaller urindoeuropeisk, som ble talt for kanskje seks tusen år siden. Vi kan kjenne igjen noen fellestrekk mellom de to språkene. Men siden pali og norsk har forandret seg i hver sin retning fra det gamle grunnspråket, er det mye som er annerledes.

Uttale og skrift

Først bør vi se litt på skrift og uttale. Pali har ikke noe eget alfabet. Landene i Asia har hver sine alfabeter eller skriftsystemer, og pali blir skrevet med det lokale alfabetet i hvert enkelt land eller språkområde. Det vil si at på Sri Lanka skrives pali med singhalesisk skrift, i Burma med burmesisk skrift, i Thailand med thaiskrift, osv. I Europa blir pali skrevet med det latinske alfabetet. Vi bruker også det latinske alfabetet når vi skriver norsk. Men vi har modifisert det litt for at det skal passe bedre til norsk, og vi bruker de ekstra bokstavene æ, ø og å. På fransk er alfabetet modifisert med noen aksenter. Andre språk i Europa, som f.eks. polsk eller tsjekkisk, bruker andre tegn for at skriften skal passe til språket. Slik er det også når vi skriver pali. Vi må bruke noen ekstra tegn, noen ekstra prikker og streker, for at alt skal passe.

La oss nå se på en enkel setning:

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Her ser vi enkelte bokstaver som skiller seg ut: *ṃ ṇ* og *ā*. Nå skal vi ta for oss alfabetet og gi en litt forenklet forklaring av uttalen.

Vokaler

De aller fleste bokstavene uttales som på norsk. Vi kan begynne med vokalene:

a, i, u	Disse vokalene er korte. *U* uttales med litt rundere lepper enn på norsk, omtrent som tysk *u*. *A* og *i* uttales som på norsk.
ā, ī, ū	Dette er de lange versjonene av de tre foregående vokalene. Hadde vi brukt denne skrivemåten på norsk, skulle "mat" ha vært stavet slik: *māt.*
e, *o*	Disse uttales også som på norsk. De er vanligvis lange, hvis det da ikke kommer en konsonant-klynge etter dem.

Dette var altså vokalene. Lang strek over en vokal betyr ikke annet enn at vokalen er lang. Står det ikke noen strek over *a, i, u,* betyr det at vokalen er kort.

Konsonanter

Mange av konsonantene uttales også som på norsk. Her er unntakene:

j uttales som engelsk: '*J*ohn'
c uttales 'tsj'
y uttales som 'j'
ñ uttales 'nj', som på spansk, eller som 'nn' på trøndersk
ṅ uttales 'ng', som i sa*ng*
ṃ uttales også 'ng', som i sa*ng*
r uttales som østlandsk *r*
ṭ uttales som 'rt' i østlandsk 'ka*rt*'
ḍ uttales som 'rd' i østlandsk 'Ha*rd*anger'
ṇ uttales som 'rn' i østlandsk 'A*rn*e'
ḷ uttales enten som østlandsk 'tykk *l*', eller som vanlig *l*.

Aspirerte og uaspirerte konsonanter

En aspirert (betyr: med pust) konsonant uttales ved at vi slipper ut litt ekstra luft etter selve konsonanten. En uaspirert konsonant uttaler vi uten denne ekstra utblåsingen. Dette kan virke litt fremmedartet ved første øyekast, men faktum er at vi bruker både aspirerte og uaspirerte konsonanter på norsk, også. Men siden forskjellen på aspirert og uaspirert ikke betyr noen forskjell på betydningen av ordet, tenker vi ikke over det. Og de fleste er sannsynligvis heller ikke klar over disse nyanseforskjellene.

Prøv imidlertid å si høyt ordet 'skall'. Si deretter 'kall'. Når du sier 'kall', kommer det en liten utpust etter 'k'. Men når du sier 'skall', har 's'-lyden allerede 'stjålet' så mye av pusten at 'k' her blir uttalt uten noen ekstra pustelyd. Vi sier altså 'kall' med aspirert 'k', og 'skall' med en uaspirert 'k'. Hvis du nå igjen sier 'skall', men legger inn en ørliten pause

mellom ‘s’ og ‘k’, hører du tydeligere at ‘k’ ikke er aspirert. Andre tilsvarende ordpar er ‘spille, pille’ og ‘store, Tore’.

På fransk uttales første bokstav i ord som *Paris* eller *coeur* uaspirert. Du kan også lytte til finlandssvensk, der det ofte brukes uaspirert konsonant på begynnelsen av et ord.

På pali skriver man en ‘h’ etter alle de konsonantene som er aspirert, f.eks. ‘kh’. Vårt norske ‘kall’ ville bli skrevet ‘khall’ hvis vi hadde fulgt samme system når vi skriver. I de indiske og sydøstasiatiske alfabetene har hver av disse lydene et eget skrifttegn, en egen bokstav. Det finnes altså én bokstav for ‘k’ og en annen bokstav for ‘kh’. Og selv når vi skriver pali med vårt eget latinske alfabet, regnes ‘kh’ som én konsonant, ikke som to.

Vi får dermed disse parene av aspirerte og uaspirerte konsonanter, konsonanter med og uten ekstra utpust:

Uaspirerte	Aspirerte
k	*kh*
g	*gh*
c	*ch*
j	*jh*
ṭ	*ṭh*
ḍ	*ḍh*
t	*th*
d	*dh*
p	*ph*
b	*bh*

Nå kan vi gå tilbake til den eksempelsetningen vi så på tidligere, og se hvordan den skal uttales:

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Hvis vi tar i bruk de uttalereglene som er skissert over, blir da uttalen omtrent slik, omskrevet til 'norsk' skrivemåte:

Buddhang sararnang gattsjhami.

Det kan nok tenkes at uttalen vår blir litt påvirket av vårt norske morsmål. Men noe lignende skjer også i de tradisjonelt buddhistiske landene i Asia. Hvis vi hører munker fra Sri Lanka, Burma og Thailand resitere palitekster, vil vi høre at uttalen ofte er mer eller mindre påvirket av munkenes forskjellige morsmål. Visse uttaleforskjeller må vi altså regne med.

Substantiver

Substantiver, eller navnord, er ord som sier oss navnet på noe. På norsk har vi substantiver i hannkjønn, f.eks. '*en bil*', hunnkjønn, f.eks. '*ei ku*', og intetkjønn, f.eks. '*et hus'*. Slik er det også på pali. Der har vi også substantiver i hannkjønn, hunnkjønn og intetkjønn. På norsk er vi også vant til at substantivene opptrer i forskjellige bøyningsformer:

	Entall	Flertall
Ubestemt	*bil*	*biler*
Bestemt	*bilen*	*bilene*

I tillegg kan alle disse formene få hengt på en *-s*, *bils, bilens, bilers, bilenes*, noe som uttrykker et eierforhold (grammatikerne snakker heller om *genitiv*). Det er jo ikke så mange former å holde orden på. Pali har også bøyninger i entall og flertall, men har ikke noe skille mellom bestemt og ubestemt. Ordet *ratho* betyr *vogn*, men vi må selv ut fra sammenhengen i setningen om vi skal oversette det som *(ei) vogn* eller *vogna*.

På norsk kan vi uttrykke eierskap på to måter. Hvis vi snakker om det huset Anne eier, kan vi si *Huset til Anne*. Vi kan også si *Annes hus*. Når vi henger på en *-s* på slutten av et substantiv for å uttrykke eiendom, kan vi si at *Annes* står i *genitiv*. Dette kaller vi et *kasus*. Norske substantiver har altså to kasus. Det ene er genitiv (*Annes, bilens*, osv.). Det andre er "normalkasus", eller "alle andre former enn genitiv" (*Anne, bilen*, osv.).

Pali har åtte kasus. Disse er markert med forskjellige endinger etter det enkelte ordets grunnstamme, akkurat som genitiv på norsk har endelsen *-s*. Endelsene er forskjellige i entall og flertall, og de er forskjellige i hannkjønn, hunnkjønn og intetkjønn. I tillegg finnes det forskjellige bøyningsklasser innenfor hvert av kjønnene. Derfor skal vi ikke prøve å lære hele dette systemet med én gang, men ta en bit av gangen.

Vi skal starte med å se på hannkjønnsord i entall i den bøyningklassen som kalles *a*-klassen fordi grunnstammen av ordet slutter på *-a*. Dette er den største bøyningsklassen, så disse vil vi ofte støte på.

I første omgang skal vi bare se på to kasus, *nominativ* og *akkusativ*.

Nominativ

Nominativ er det kasus som sier hvem som er aktiv i setningen, hvem som gjør noe, hvem som utfører den handlingen verbet (se under) beskriver. På norsk har vi ikke lenger noe nominativ-kasus i substantiver (vi hadde det i vikingtiden – da hadde vi fire kasus på norsk). Men vi har beholdt noen nominativ-former i personlige pronomener. Når vi sier *Jeg ser deg*, er *jeg* nominativ (i motsetning til *meg*). Vi kan ikke si *Meg ser deg*. Det vet vi intuitivt er feil. Vi kan heller ikke si *Jeg ser du*, for *du* er også nominativ (i motsetning til *deg*). I skolegrammatikkene kalles dette *subjektsform*, men det er akkurat det samme som *nominativ*.

Hannkjønn

Hannkjønnsord av *a*-klassen på pali ender på -*o* i nominativ. Vi sier at grunnstammen av ordet ender på -*a*, som f.eks. *Buddha*. Hvis vi skal uttrykke at det er Buddha som gjør noe i setningen, fjerner vi denne *a*-en og setter inn -*o* i stedet, altså: *Buddho*. Nå regnes *Buddha* som et egennavn, men det gjør ikke noen forskjell. Både egennavn (navn på personer, steder o.l.) og fellesnavn (navn for gjenstander, ideer osv.) blir behandlet likt og bøyd på samme måte.

Akkusativ

Akkusativ er et kasus som utfører to oppgaver.

1) Det betegner objektet i setningen, det vil si hvem handlingen "går ut over". Ta for eksempel setningen *Jeg slår deg*.

Jeg er nominativ, det er jeg som utfører handlingen. Men det er *deg* handlingen går ut over, det er *deg* som er objekt. Altså skal *deg* stå i akkusativ på pali. Vi kan godt regne det norske ordet *deg* som en akkusativ-form her, i motsetning til *jeg*, som er nominativ. Andre eksempler, der jeg uthever objektet: Katten fanger *ei mus*. Du ser *en film*. Vi spiser *pizza*.

2) Hvis verbet uttrykker en bevegelse, som f.eks. *går, kjører, løper*, osv., skal målet for bevegelsen stå i akkusativ. På norsk sier vi *Jeg går til byen*, og her bruker vi preposisjonen *til* for å angi målet. På pali ville det bli sagt slik: *Jeg går byen* (og da skal *byen* stå i akkusativ).

Hvordan kan vi da se at et paliord står i akkusativ? Jo, det får da en egen endelse, nemlig *-aṃ*. Hannkjønnsord av *a*-klassen på pali ender på *-aṃ* i akkusativ. Buddha i akkusativ blir derfor *Buddhaṃ.*

Intetkjønn

På pali bøyes hannkjønn og intetkjønn likt i nesten alle kasus. Den eneste forskjellen er i nominativ, der hannkjønnsord slutter på *-o* og intetkjønnsord slutter på *-aṃ*. Ser vi et ord som slutter på *-aṃ*, har vi altså foreløpig tre muligheter. Enten er det et hannkjønnsord i akkusativ, noe som handlingen går ut over, eller som er målet for en bevegelse. Eller det er et intetkjønnsord i enten nominativ (den som utfører handlingen), eller i akkusativ. Er vi i tvil, må vi se på innholdet i setningen og se hvilket alternativ som virker mest fornuftig. Intetkjønnsord av *a*-klassen på pali ender på *-aṃ* i både nominativ og akkusativ.

Hunnkjønnsordene har andre endelser, så dem venter vi litt med.

Verb

Verb, eller gjerningsord, er ord som uttrykker en handling. Verbet sier hva som skjer i setningen.

På norsk bøyer vi for eksempel verbet 'å gå' slik:

å gå, går, gikk, har gått

Når vi har lært engelsk, har vi sett at det kan forekomme former for bøyninger som vi ikke har på norsk. På norsk sier vi *jeg er*, *du er*, *han er*, osv. *Er* heter *er*, og forandrer seg ikke uansett hvem vi snakker om. Men på engelsk har vi lært at det heter:

I *am*	we *are*
you *are*	you *are*
he, she, it *is*	they *are*

Dette verbet blir altså bøyd etter person (1. person: jeg/vi; 2. person: du/dere; 3. person: han, hun, den, det/de).

Slik er det også på pali. La oss se på bøyningen av 'å gå' i presens (nåtid) – *jeg går*, *du går*, osv.:

	Entall	Flertall
1. p.	*gacchāmi*	*gacchāma*
2. p.	*gacchasi*	*gacchatha*
3. p.	*gacchati*	*gacchanti*

Legg merke til at endingene er forskjellige i alle formene. Vi har en stamme + endelser. Stammen her er *gaccha-*. Hver av endelsene tilsvarer dermed et pronomen ('jeg', 'du', osv.) på norsk. Pali har naturligvis også ord for 'jeg', 'du', osv., men siden disse ordene er innebakt i endelsene av verbet, er det vanligvis unødvendig å sette inn enda et ord for 'jeg', 'du', osv.

Vi får altså sagt 'jeg går' med bare ordet *gacchāmi*, siden *gaccha-* uttrykker 'går', og endelsen -(*ā*)*mi* sier at det er 'jeg' som går.

Egentlig et rasjonelt og praktisk system som fungerer like godt som det vi er vant til på norsk.

La oss like så godt lære oss dette systemet med det samme, så er vi godt rustet til å gå videre med å lære pali.

Vi lærer oss verbets endelser i presens:

	Entall	Flertall
1. p.	*-mi*	*-ma*
2. p.	*-si*	*-tha*
3. p.	*-ti*	*-nti*

Disse endelsene blir altså hektet på verbets stamme, *gaccha-*, og sier hvem det er som går. Legg merke til at i 1. person entall og flertall blir sluttvokalen i stammen, *-a-*, forlenget til *-ā-*.

Dermed har vi lært det viktigste som er å lære om verb i presens. Det finnes unntak, verb som bøyes litt annerledes, men de aller fleste følger det mønsteret vi nå har lært. Så unntakene lar vi ligge så lenge.

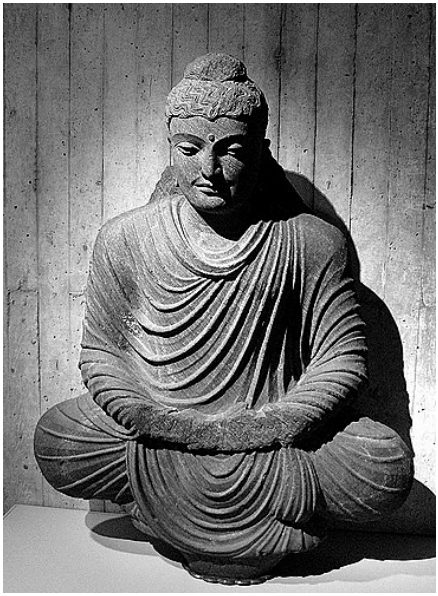

2. De tre tilflukter

Nå er vi endelig kommet så langt at vi kan se nærmere på den setningen vi tidligere har brukt som eksempel:

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Ofte kan det lønne seg å begynne med å finne verbet i setningen, finne ut hva som skjer. Og da er det lurt i første rekke å se på endelsene. Her kjenner vi straks igjen verb-endelsen *-āmi.* og forstår at her er det 'jeg' som gjør noe. Vi kjenner også igjen hele verbet, *gacchāmi*, 'jeg går'. Ordet 'jeg' står ikke, men det er innebakt i verb-endelsen. Altså: 'Jeg går ...'

Vi ser at begge de andre ordene i setningen, *Buddhaṃ* og *saraṇaṃ,* har endelsen *-aṃ*. *Buddhaṃ* er et hannkjønnsord, så denne endelsen betyr altså at ordet står i akkusativ. Verbet 'jeg går' uttrykker bevegelse, altså betyr akkusativen her at Buddha er målet for bevegelsen. Vi kunne si 'Jeg går til Buddha'. Det andre ordet, *saraṇaṃ*, er et intetkjønnsord som betyr 'tilflukt'. Etter endelsen å dømme kan det være enten nominativ eller akkusativ. Hvis det er nominativ, betyr det at det er tilflukten som gjør noe, at det er tilflukten som går. Men det er jo umulig. Vi har allerede sett at i denne setningen er det *jeg* som går. Altså må det være akkusativ, og *saraṇaṃ* må da også være målet for bevegelsen – 'til tilflukt'. Dermed blir setningen direkte oversatt slik: 'Til Buddha til tilflukt jeg går'. Dette begynner å bli forståelig, men vi må nok ommøblere elementene litt hvis det skal bli litt bedre norsk av det. Hva med 'Jeg går til Buddha til (for) tilflukt.'? Det hjelper litt. Men fortsatt er det ikke helt godt norsk. En vanlig oversettelse lyder slik: 'Jeg søker tilflukt i Buddha.'

Som vi ser, må oversettelsen skje i flere trinn. Først må vi forstå hvilket innhold som ligger i ordene og endelsene. Deretter må vi tenke oss hvordan vi egentlig ville ha uttrykt dette innholdet på normalt norsk.

Ordenes oppslagsformer

Til nå har vi bare lært noen få ord. Det er naturligvis viktig å bygge opp et stort ordforråd, å kjenne igjen mange ord. Men minst like viktig er det å forstå betydningen av de forskjellige bøyningsendelsene. Hvis vi overser dem, og bare prøver å lese en palitekst ved hjelp av en ordbok, kan vi ende opp med de underligste resultater, siden vi da ikke får tak i hvilket forhold ordene har til hverandre. Eller for å ta et norsk eksempel, vi vet ikke om det er katten som spiser musa eller om det er musa som spiser katten.

Her er de ordene vi til nå har lært:

Buddho	Buddha, den oppvåknede
saraṇaṃ	tilflukt (denne oversettelsen kan diskuteres, men foreløpig bruker vi den som den er)
gacchati	går

I mange ordbøker står substantiver oppført i stammeformen, altså *Buddha* og *saraṇa*. Det har den ulempen at man da ikke straks ser hvilket kjønn ordet tilhører. Jeg velger derfor heller å føre dem opp i nominativformene. Da ser vi straks at de som slutter på *-o* er hannkjønn, og de som slutter på *-aṃ* er intetkjønn.

I norske ordbøker blir verb oppført i infinitiv, *å gå*. Det finnes infinitivformer på pali også, men i paliordbøker er det vanlig at oppslagsformen av verbet er presens (nåtid), 3. person entall, altså *han/hun/den/det går*. Selv om disse pronomene (han/hun osv.) er innbakt i formen *gacchati*, kommer

jeg til å hoppe over disse i ordlisten, og bare skrive oversettelsen *går*.

Tekst 1. De tre tilflukter

Nå er vi rustet til å gå løs på litt mer tekst, eller rettere sagt fortsettelsen på den teksten vi allerede har sett litt på:

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Dutiyam pi buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dutiyam pi dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dutiyam pi saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Tatiyam pi buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Tatiyam pi dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Tatiyam pi saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Nye ord:

dhammo	læren, Buddhas lære (dhammo kan også ha andre betydninger)
sangho	fellesskapet (her menes fellesskapet av munker og nonner, eller eventuelt fellesskapet av dem som har nådd ett av de fire høyest stadiene i åndelig utvikling)
dutiyaṃ	for annen gang

pi	også, dessuten (dette ordet er ofte bare 'fyllmasse' i en setning, og ofte kan vi bare hoppe over det når vi skal oversette)
tatiyaṃ	for tredje gang

Ut ifra det du nå allerede har lært, kan du lese og forstå hele denne teksten. Den er kjent som 'de tre tilfluktene', som altså blir uttalt tre ganger. Det er vanlig å uttale disse som formell tilslutning til buddhismen.

Sandhi

Nå er tiden inne til å nevne noe som mange synes er litt vanskelig når de begynner å lære pali eller sanskrit, nemlig *sandhi*. Dette er et indisk ord som har vunnet innpass i internasjonal grammatikk-språkbruk.

Når vi snakker, beveger vi lepper og tunge hele tiden. De skifter stilling for å produsere stadig nye lyder. Noen ganger hender det at de tar en snarvei. Vi tar et eksempel på norsk. Når vi skal si *kronprinsen*, og kommer til kombinasjonen -*onp*- midt i ordet, bruker vi først leppene til å forme en *o*. Deretter skal vi åpne leppene og skyve tungespissen fram og opp i munnen for å si *n*. Så skal tunga tilbake igjen og vi skal bruke leppene til å forme en *p*. Det går raskt, men det å uttale en *n* mellom *o* og *p* krever litt ekstra energi. Derfor søker taleorganene intuitivt etter en snarvei. Siden *o* er en leppelyd, og vi skal videre til en *p*, som også er en leppelyd, er det mye enklere å bare la *n* også forandres til en leppelyd som ligner litt, nemlig *m*. Dermed blir *kronprinsen* til *kromprinsen* når vi

sier ordet raskt og ikke er spesielt oppmerksomme på å tale 'korrekt'.

Slikt foregår på alle språk. Men vi pleier ikke å forandre skrivemåten ut fra disse snarveiene. Uansett om vi kommer til å si *kromprinsen*, så skriver vi likevel *kronprinsen*.

Men på pali (og sanskrit) følger skriften uttalen. Det vil si at når tunga og leppene tar snarveier, så blir også stavemåten endret. Det er dette som kalles *sandhi*. Nå er det ikke tilfeldig hvilke snarveier taleorganene tar. Snarveiene er bestemt av munnens anatomi, og derfor følger de visse regler. På sanskrit er disse reglene helt faste og ufravikelige. På pali, derimot, er sandhi-reglene litt mer flytende. Noen ganger blir den opprinnelige stavemåten beholdt, andre ganger følger stavemåten uttalen.

Teksten med de tre tilfluktene, som vi nettopp har lest, inneholder noen eksempler på sandhi. I ordlista vil du finne ordene *dutiyaṃ* og *tatiyaṃ* – uttales dutiyang og tatiyang. Men i den løpende teksten blir disse ordene etterfulgt av *pi*, og dermed tar munnen en snarvei. I stedet for *-ang pi*, der *-ang* følges av leppelyden *p*, forbereder munnen leppelyden *p* ved å forandre *-ang* til *-am*, slik at vi får *dutiyam pi* og *tatiyam pi*.

Andre eksempler på sandhi skal vi ta opp etter hvert som de forekommer i tekstene.

3. Rakkhitos vers

Adjektiver

Adjektiv er et ord som beskriver et substantiv. Vi kan si: 'Jeg har en bil.' Men hvis vi ønsker å beskrive bilen, kan vi si: 'Jeg har en gammel, grønn bil.' 'Gammel' og 'grønn' er adjektiver.

Hvis substantiver og verb er strektegningen som gir et bilde form og innhold, kan adjektivene sammenlignes med farger som gir nyanser og klarhet.

På norsk bøyer vi adjektiver i kjønn og tall. Vi sier ‘en gammel bil’ (‘bil’ er hankjønn),‘et gammelt hus’ (fordi ‘et hus’ er intetkjønn), ‘gamle mennesker’ (fordi ‘mennesker’ er flertall). Adjektivet blir altså bøyd slik at det samsvarer med det substantivet som det beskriver. Dette kaller vi samsvarsbøyning.

En slik samsvarsbøyning finner vi også på pali. Der får adjektivene endelser som følger substantivene, og som varierer med kjønn, tall og kasus.

> Som en liten digresjon kan vi nevne at det ikke er noen selvsagt ting at adjektiver følger substantiver i bøyningsmønster. Det finnes språk som ikke har noe slikt system. Når vi finner dette i både norsk og pali, er dette en av mange indikasjoner som viser slektskapet mellom disse språkene. Både pali og norsk har arvet systemet fra den gang for lenge siden da vi snakket samme språk. Det at både pali og norsk har hannkjønn, hunnkjønn og intetkjønn viser til det samme. Likheter i grammatikalsk struktur er ofte en bedre indikasjon på slektskap mellom språk enn likheter i ord. Ord er lette å låne inn fra det ene språket til det andre. Men vi låner ikke uten videre bøyninger fra andre språk. Selv om mye har forandret seg, kan vi imidlertid finne ord som er like, også. Et eksempel er paliordet *bandh-*, som ganske riktig har sammenheng med norsk *band*. Og et virkelig slående eksempel er pali *sambandha*, som betyr *samband*. Nå ja, ikke alle ordene på pali er like lette å kjenne igjen! Men det hender at jeg, halvt på spøk, hevder at Buddha snakket en gammel sydøstnorsk dialekt.

Men tilbake til adjektiver. Nå skal vi se på en liten tekst der vi får se et godt eksempel på samsvarsbøyning og der vi får bruk

for det vi har lært om nominativ-formen *-o*. Først må jeg imidlertid si litt om partisipper.

Partisipper

Det finnes ingen vanntette grenser mellom ordklassene. Med små modifikasjoner kan substantiver bli til verb, verb kan bli til substantiver eller adjektiver, osv. Vi kan se på noen eksempler på norsk først. Har vi en *sykkel* (substantiv), kan vi *sykle* (verb). Når graset blir *grønt* (adjektiv), kan vi si at det *grønnes* (adjektiv), og vi kan få *grønske* (substantiv) på klærne.

En form av verbet som går over til å bli adjektiv, er det som kalles *partisipper*. Av *brenne* kan vi danne *brent*, og dette er en partisipp som kan fungere som adjektiv: 'Det ligger ei *brent* pølse på grillen'. Vi bøyer det også som adjektiv, f.eks. i flertall: 'Det ligger noen *brente* pølser på grillen.' Vi kan danne to slags partisipper på norsk: perfektum partisipp – *brent*, og presens partisipp – *brennende*.

På pali er det på samme måte. Av verb kan det dannes flere forskjellige slags partisipper. Disse bøyes som adjektiver, noe som igjen vil si at de får samme bøyningsendelser som substantiver. Og siden vi i forrige kapittel lærte litt om å bøye substantiver, kan vi dermed også bøye adjektiver, både 'ekte' adjektiver og partisipper, som er adjektiver dannet av verb.

Tekst 2. Munken Rakkhitos vers

Sabbo rāgo pahīno me,
sabbo doso samūhato,

sabbo me vigato moho,
sītibhūto 'smi nibbuto.

La oss begynne med å se nærmere på linje nr. 1:

Sabbo rāgo pahīno me,

Se først på endelsene. Tre av ordene slutter på -*o*. Det kan tyde på at de alle står i nominativ, entall, hankjønn, som vi allerede har lært. (Det finnes andre former som også slutter på -*o* på pali, så man kan la seg lure noen ganger. Men i dette verset er alle former på -*o* nominativer.)

La oss nå se på ett ord om gangen.

sabba	Dette er et adjektiv, og adjektiver kan ta alle kjønn og former. Derfor ender oppslagsformen på en nøytral -*a*. *Sabba* betyr *all, alt*.
rāgo	lidenskap, begjær (dette er altså et substantiv i hannkjønn).
pahīna	Her har vi en partisipp som kommer av verbet *pajahati*, 'forlate'. Partisippen av dette på norsk er '*forlatt*', og det er nettopp hva *pahīna* betyr. Og som vi nå vet, fungerer partisippen som et adjektiv.
me	Dette er en kasusform av *meg* (igjen: nesten norsk). *Me* er en slags fellesform som kan være ett av flere kasus som vi ennå ikke har omtalt. Det betyr at vi må bruke et visst skjønn og vurdere for hver setning om *meg* kanskje kan stå

alene, eller om vi bør skyte inn et ekstra ord, som *av meg*, *fra meg*, eller lignende.

Så kan vi begynne å nøste opp meningen med setningen:

Sabbo rāgo pahīno me

Ut fra ordlista over får vi: *Alt begjær forlatt meg*. Kanskje vi er litt i tvil om hvem som gjør hva. Er det begjæret som har forlatt meg? Eller er det jeg som har forlatt begjæret? Her er endingene på *-o* til hjelp. De viser at *sabbo rāgo pahīno* alle står i nominativ. Det er altså *alt begjær* som utfører handlingen *forlatt*, og ikke *jeg* som forlater noe. Da blir betydningen nokså rett fram:

Alt begjær har forlatt meg

Neste linje:

sabbo doso samūhato

Her finner vi to nye ord:

doso	hat
samūhata	dette er igjen en partisipp fra verbet *samūhanati*, som betyr *å rykke opp, å fjerne*. Partisippformen på norsk blir da *rykket opp, fjernet*.

Da blir betydningen denne:

Alt hat fjernet/rykket opp

For å få et bedre norsk her, bør vi nok skyte inn *er blitt*, eller bare *er*:

Alt hat er fjernet/rykket opp

Dermed kan vi gå direkte videre til linje 3:

sabbo me vigato moho

Her finner vi også to nye ord:

vigata En ny partisipp, dannet av verbet *vigacchati*, som betyr *å gå vekk*. Altså: *gått vekk*
moho uvitenhet, forblindelse, vrangforestilling

Ord for ord blir da setningen:

All (fra) meg gått vekk uvitenhet

Jeg nevnte at paliordet *me* tilhører ett av flere kasus vi ennå ikke har sett på. Sammenhengen viser at vi her bør skyte inn preposisjonen *fra*, og vi bør nok også skyte inn verbet *er* igjen for å få god mening. Dessuten må vi stokke litt om på ordrekkefølgen for å få bedre norsk:

All uvitenhet er gått vekk fra meg

Så har vi bare én linje igjen:

sītibhūto ‘smi nibbuto

Her har vi to partisipper pluss en forekomst av *sandhi*. Vi kan begynne med å løse opp sandhien:

sītibhūto ‘smi

Hvis det ikke hadde vært sandhi her, skulle ordene være *sītibhūto asmi.* Men når to vokaler ‘kolliderer’, faller enten den ene av dem bort, eller de smelter sammen. Her er det *a* i *asmi* som faller bort, noe som her er markert med en apostrof. I originalmanuskriptene bryr man seg ikke med å markere slikt, og skriver heller de to ordene i ett: *sītibhūtosmi.* Men i vestlige utgaver er det vanlig å hjelpe leseren litt i slike tilfeller.

Hva betyr så disse ordene?

sītibhūta dette er en partisipp som er koblet sammen med et adjektiv. Adjektivet er *sīti*, som betyr *kjølig, sval*. Den andre delen av ordet, *bhūta*, er partisipp av verbet *bhavati*, som betyr *å være, å bli*. Dermed betyr hele ordet *sītibhūta har blitt kjølig, har blitt sval, har kjølnet*.

asmi *jeg er*. Se mer om dette ordet under.

nibbuta dette er også en partisipp som har sammenheng med ordet *nibbāna*, kanskje bedre kjent i sanskritversjonen *nirvāṇa*. Betydningen av dette ordet kan diskuteres, og har vært mye diskutert. Det har også en viss sammenheng med å slukne,

å bli kjølig, å bli sval, men det vil føre for langt å drøfte de forskjellige oversettelsesalternativene som har vært foreslått. Her skal vi nøye oss med å si at *nibbuta* betyr *har oppnådd nibbāna*.

Da kan vi grovoversette linjen slik:

sītibhūto 'smi nibbuto

blitt kjølig er jeg (har) oppnådd nibbana

Siden det her står *asmi*, *jeg er*, er det nok *jeg* som blir beskrevet med de to partisippene. Derfor bør vi stokke om på ordene: *Jeg har blitt kjølig, jeg har oppnådd nibbana*.

Vi som er vant til å hutre oss gjennom kalde vintere og neste like kalde sommere, kan kanskje undres litt over at det her blir beskrevet som noe positivt å bli kjølig. Men i indisk språkbruk ble hat og lidenskaper sammenlignet med brennende feber, og det å bli kjølig betydde at feberen ble borte. I et tropeklima er *sval* og *kjølig* ord med en meget positiv verdi.

Nå bør vi kanskje samle trådene og se på hele verset igjen. Verset er hentet fra *Theragatha*, en samling vers diktet av munker på Buddhas tid som nådde buddhismens høyeste mål: oppvåkning eller nibbana. Det fortelles at dette verset ble diktet av munken Rakkhito (se mer om ham lenger ned) etter at han hadde nådd oppvåkningen, og det er nr. 79 i *Theragatha*.

Sabbo rāgo pahīno me,
sabbo doso samūhato,

sabbo me vigato moho,
sītibhūto 'smi nibbuto.

Grovoversettelse:

Alt begjær har forlatt meg,
alt hat er fjernet,
all uvitenhet er borte fra meg.
Jeg har kjølnet og nådd nibbana.

Oversettelse av poesi er ikke alltid så lett. Nå som du har arbeidet deg gjennom originalversjonen, kan det være interessant å se hvordan forskjellige oversettere har valgt å formulere dette verset. Først en engelsk oversettelse av Mrs. Rhys Davids fra 1913:

All passion have I put away, and all
Ill will for ever have I rooted out;
Illusion utterly has passed from me;
Cool am I now. Gone out all fire within.

Så har vi en oversettelse av K. R. Norman fra 1969:

I have eliminated all desire;
all hatred has been rooted out;
all my delusion is gone.
I have become cold, quenched.

Og det finnes en gammel tysk oversettelse av Neumann:

> Verleugnet hab' ich alle Lust,
> Verworfen gänzlich allen Haß,
> Vergangen ist mir aller Wahn:
> Verglommen bin ich, ausgeglüht.

Til slutt en norsk oversettelse som ble utarbeidet av meg i samarbeid med Tone Lie, fra 2006. Hun valgte å gi oversettelsen et litt mer poetisk anstrøk enn min grovoversettelse. Her setter jeg også inn *Theragatha-kommentarens* forhistorie om hvordan verset ble til:

> Rakkhito ble født i en sakiyafyrsteslekt i byen Devadaha. Han var en av fem hundre unge menn som lot seg ordinere etter bud fra sakiya- og koliyakongene for å følge Mesteren som hans eskorte.
>
> Disse unge fyrstesønnene hadde ikke latt seg ordinere ut fra noen indre trang, og de var fortsatt offer for mange slags lyster og lengsler. Men ved bredden av Kunaladaha forklarte Mesteren dem alle ulempene ved sansenytelser og oppfordret dem til å meditere. Da tok Rakkhito fatt på meditasjonstreningen, utviklet innsikt og nådde full oppvåkning.
>
> Da han så tilbake på de lystene han hadde lagt bak seg, uttalte han dette verset, som også ble en kunngjøring av hans forståelse:

Jeg snudde ryggen til begjæret.
Jeg rykket hatet opp med roten.
Uvitenheten forlot meg –
nå er jeg sluknet, kjølig, fri.

Er

Vi har nettopp sett på dette verset:

Sabbo rāgo pahīno me,
sabbo doso samūhato,
sabbo me vigato moho,
sītibhūto 'smi nibbuto.

I siste linje støtte vi på ordet *asmi*, forkortet til '*smi* på grunn av sandhi. Dette er et verb som betyr (*jeg*) *er*, og her er den fulle bøyningen:

	Entall	Flertall
1. p	*asmi, amhi*	*asmā, amhā*
2. p	*asi*	*attha*
3. p	*atthi*	*santi*

Her ser vi at i 1. person, både entall og flertall, finnes det to former. Begge disse formene opptrer forskjellige steder i tekstene. Tilsvarende finner vi også flere variantformer i andre bøyningsmønstere. Forskerne mener at det er snakk om forskjellige dialektformer. Språkforskere har lenge forsøkt å finne ut nøyaktig hvor i India man snakket pali, men har ikke klart å bli enige om noe svar. Grunnen kan være at pali er et slags fellesspråk som har tatt opp i seg flere lokale dialekter.

Vi som kjenner den store valgfriheten, de store variasjonene og innslagene av dialekter i norsk rettskrivning, burde ikke bli særlig forundret over dette.

Betyr dette at Buddha snakket flere dialekter? At han tilpasset talene sine etter dialekten på det stedet han for øyeblikket var? Noen har faktisk hevdet dette. I mine ører klinger det lite sannsynlig. Jeg ser det som langt mer sannsynlig at uansett om Buddha sa *amhi* eller *asmi* for '*jeg er*', så overleverte tilhørerne ordene hans på hver sin dialekt uten å reflektere nærmere over det.

Pali har hele tre ord for *er* (dvs. *å være*). Vi skal se på de andre etter hvert som de dukker opp. Noe som kan være verdt å merke seg med det verbet vi har her, er at *atthi* ofte blir brukt i filosofiske debatter, når ordet skal ha ekstra vekt og understrekning, i betydningen *Det finnes ... Det eksisterer ...*

En liten språkhistorisk digresjon igjen: På sanskrit heter det *asti* for *atthi* i 3.person entall. Da ser vi lettere likheten med tysk *ist*, engelsk *is* og norsk *er*. I 3. person flertall ser vi likheten mellom *santi* og tysk *sind* og fransk *sont*. Og *amhi* i 1. person entall er temmelig lik engelsk (*I*) *am*. Familielikhetene lar seg ikke fornekte.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Dutiyam pi buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dutiyam pi dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dutiyam pi saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Tatiyam pi buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Tatiyam pi dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Tatiyam pi saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

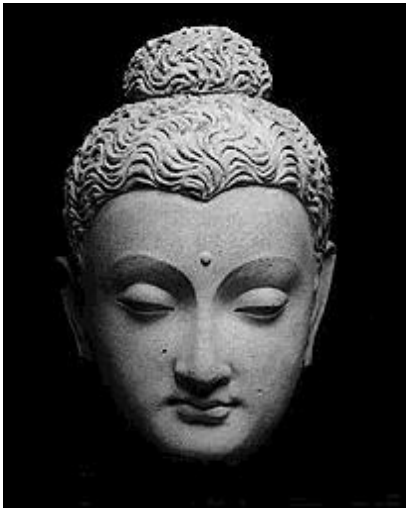

4. Det som gjør vondt

Vokativ

Vi har sett på to kasus: nominativ og akkusativ. Et tredje kasus kalles *vokativ*. Dette brukes bare når man henvender seg til noen, påkaller oppmerksomhet. La oss først se på noen eksempler på norsk. Sett at du sitter ved middagsbordet og vil ha litt mer salt på potetene. Du snur deg mot Kristian og sier: 'Kan du sende saltet, Kristian?' Eller: 'Kristian – kan du sende saltet?' Navnet *Kristian* sier du bare for å få ham til å høre etter. Dette ville ha stått i vokativ på pali. Vokativ sier altså hvem vi snakker til. På norsk bruker vi også vokativ til å

skape en tone av fortrolighet: ‘Du vet det, gutten min, at det er ikke alltid så greit her i livet.’ ‘Gutten min’ er kanskje ikke trengt tatt noen grammatisk vokativ her, men bruksmåten tilsvarer vokativ.

Hunnkjønn

Hunnkjønnsord i -a-klassen ender på *-ā* i nominativ.

Nå kan vi sette opp et lite bøyningsskjema over de formene vi til nå har lært, og legge til vokativ og hunnkjønn. Vi velger hannkjønnsordet *dhammo* (lære), intetkjønnsordet *saccaṃ* (sannhet) og hunnkjønnsordet *jarā* (alderdom):

	Substantiv, -a-klassen, entall		
	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*dhammo*	*saccaṃ*	*jarā*
Vokativ	*dhamma*	*saccaṃ*	*jare*
Akkusativ	*dhammaṃ*	*saccaṃ*	*jaraṃ*

Vi nevnte at adjektiver følger substantivene i bøyning. Det vil si at et adjektiv kan opptre i alle disse formene. Hvis adjektivet beskriver et hannkjønnsord, bøyes det i hannkjønn. Hvis det beskriver et intetkjønnsord, bøyes det i intetkjønn. Og beskriver det et hunnkjønnsord, bøyes det i hunnkjønn. Substantivet er sjefen – adjektivet følger lydig etter.

Hannkjønnsord på *-u*

Til nå har vi holdt oss til substantiver på *-a*. Dette er den klart største gruppen, men det finnes også andre. Hvis substantivet

slutter på *-u*, blir bøyningene annerledes. Dette kan vi illustrere med de tre første kasusene av *bhikkhu*, som betyr *(buddhist-)munk*. Her tar vi også med flertallsformene:

	Entall	Flertall
Nominativ	*bhikkhu*	*bhikkhū, bhikkhavo*
Vokativ	*bhikkhu*	*bhikkhave*
Akkusativ	*bhikkhuṃ*	*bhikkhū, bhikkhavo*

Legg spesielt merke til vokativ flertall: *bhikkhave*. Dette er et ord som ofte forekommer i tekstene når Buddha henvender seg til munkene og ønsker oppmerksomhet. Vi kan oversette det som 'munker', eller eventuelt legge inn en litt kraftigere henvendelse: 'Hør her, dere munker!'

Tekst 3. Den første av de fire edle sannheter

Nå skal vi se på noen tekster som står meget sentralt i Buddhas undervisning. De inneholder en nærmere beskrivelse av det som til vanlig kalles 'de fire edle sannheter'. Her er den første av dem:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?
Jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā, maraṇam pi dukkhaṃ, soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā pi dukkhā, yam p'icchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ, saṅkhittena pañc-upādāna-kkhandhā dukkhā.

Dette ble mye på én gang. Men vi skal dele opp teksten og ta en bit av gangen.

Spørsmålet

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?

Når vi ser over denne linjen, finner vi vokativen *bhikkhave*. Det er Buddha som taler, og han henvender seg til munkene med et 'munker!': *bhikkhave*.

Setningen begynner med spørrepronomenet *katama*, som betyr *hvilken*. Når vi ser videre bortover linjen, ser vi flere ord som ender på *-aṃ*. Nå vet vi allerede fra bøyningsskjemaet over at *saccaṃ* er et substantiv i intetkjønn. Det slutter derfor på *-aṃ* i både nominativ, vokativ og akkusativ. Siden vi ikke kan se noe annet ord i setningen som kan være nominativ – som altså utfører en handling som går ut over *saccaṃ* – kan vi regne med at *saccaṃ* er nominativ, at det er 'hovedpersonen' i setningen, og at de andre ordene retter seg etter det. I alle fall ser det ut til at *dukkhaṃ* følger pent og lydig etter med samme endelse, nemlig *-aṃ*.

Men hva med *katamañ*? Dette skulle egentlig ha vært *katamaṃ*, så nå aner du nok hva som har skjedd. Nettopp – det er sandhi. Tenk på uttalen. Tunga tar en snarvei fra *-ang* i *katamang* og begynner allerede å forberede *tsj*-lyden i *ca*. Denne kombinasjonen skaper dermed *katamañ ca.*

Nå som vi har løst opp denne sandhien, ser vi at *katamaṃ* også retter seg pent etter *saccaṃ*.

Nå kan det være på tide med en liten ordliste igjen:

katama	hvilken, hva, hvordan
ca	og
bhikkhu	munk

dukkha	dette ordet kan være både adjektiv og substantiv (intetkj.). Det betyr 'vondt, ubehagelig, smertefullt, osv.' kort sagt hele skalaen av slikt vi ikke liker. Som substantiv blir det ofte oversatt som 'lidelse'.
ariya	edel
saccaṃ	sannhet, faktum, kjensgjerning

Det lille ordet *ca* kan i likhet med det lille ordet *pi* aldri stå først i en setning. Det står alltid etter et hovedord.

Når det derfor står *Katamañ ca*, "Hvilken og", tilsvarer det at vi på norsk sier: *Og hvilken* ...

Nå kan vi se om ikke disse brikkene faller på plass:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?

Hvilken og, munker, vondt/lidelse edel-sannhet?

Nå vet vi allerede at de to første ordene bør bytte plass. Og vi kan skyve vokativen til slutten av setningen. Da får vi:

Og hvilken lidelse edel-sannhet, munker?

Fortsatt ser det ikke helt bra ut. Det mangler noe. Det mangler et verb! Det er jo ikke noe verb i setningen! Det er ikke noe som skjer.

Poenget er nettopp dette: Det er ikke noe som skjer. Og da trengs det ikke noe verb. På norsk ville vi ha skutt inn verbet *er* i slike sammenhenger. For eksempel: 'Huset er stort.' Det er ikke noe som skjer. Vi bare beskriver huset. Huset står der, det, og gjør ikke noe som helst. I slike

situasjoner finnes det en del språk som kutter ut *er*, og bare sier: 'Huset stort.'

Slike setninger uten verb kalles nominalsetninger. Som oftest kan vi skyte inn et *er*, så blir det forståelig norsk av det.

Nå kan vi gå tilbake til setningen og prøve igjen:

> Og hvilken er lidelse edel-sannhet, munker?

Nei. Fortsatt er det noe som ikke virker riktig. Vi glemte visst å ta hensyn til at dukkhaṃ her fungerer som adjektiv. Et adjektiv er underordnet det substantivet som det beskriver, så derfor kan vi prøve å skyve det litt lenger bakover i setningen:

> Og hvilken er edel-sannhet lidelse, munker?

Nå begynner vi å nærme oss. Hvis vi nå bare justerer setningen litt så det blir bedre norsk, ender vi opp med et brukbart resultat:

> Og hvilken er den edle sannhet om lidelse, munker?

Eller:

> Og hvordan er den edle sannhet om lidelse, munker?

Dette er én mulig oversettelse, og det er nok den vanligste. Selv foretrekker jeg en litt annen løsning:

> Og hvordan er den sentrale kjensgjerning om det som gjør vondt, munker?

Begrunnelsen for dette valget blir litt for lang å ta med her. Derfor skal jeg bare nøye meg med å nevne disse to oversettelsesalternativene.

Det tok litt tid å komme i mål her. Når vi gjør oss kjent med et fremmed språk, oppdager vi at de ikke alltid følger samme konvensjoner som norsk. Grammatikk og ordenes betydning er én ting. Men det er også en del andre detaljer, som f.eks. ordenes rekkefølge, eller hva som utelates og hva som ikke utelates, som kan være annerledes enn vi er vant med. Men med et åpent sinn og litt kreativ tenkning løser det meste seg, og etter hvert blir vi også kjent med 'skikk og bruk' i det fremmede språket.

Svaret

Buddha spør altså hvordan den edle sannhet om lidelse er. Spørsmålet er rent retorisk. Han venter seg ikke noe svar, for han fortsetter direkte med å gi svaret selv.

Her kan det være greit å dele opp svaret og ta litt av gangen:

Jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā, maraṇam pi dukkhaṃ,

Denne linjen består faktisk av tre korte setninger. Ingen av setningene inneholder noe verb. Det er altså nominalsetninger der vi må skyte inn et *er*.

Den første nominalsetningen er:

Jāti pi dukkhā,

jāti	fødsel. Dette er et substantiv, hunnkjønn, nominativ. Det ordet tilhører -*i*- klassen, siden det slutter på -*i*.
pi	også
dukkha	vondt, lidelsesfylt, utilfredsstillende. Adjektiv.

Altså står det:

Fødsel også vondt,

På norsk ville vi ikke bruke 'også' her på begynnelsen av en oppregning. Derfor kan vi rett og slett hoppe over dette ordet og si:

Fødsel vondt

Men siden det er en nominalsetning, bør vi skyte inn et *er*:

Fødsel er vondt

Selv synes jeg det gir bedre språkføring om vi modifiserer setningen litt til og sier:

Fødsel gjør vondt,

Nå skulle det være forholdsvis problemfritt å forstå de følgende to nominalsetningene:

jarā pi dukkhā, maraṇam pi dukkhaṃ

jarā	alderdom. Endelsen viser at dette er et substantiv i hunnkjønn.
maraṇaṃ	død

Følger vi samme mønster, får vi:

alderdom gjør (også) vondt, død gjør (også) vondt,

Her kan vi ha med et 'også' hvis vi vil. Jeg synes det er litt unødvendig.

Oppdaget du forresten sandhien i *maraṇam pi*?

På norsk kan vi lage ganske lange sammensatte ord, som f.eks. 'fylkestrafikksikkerhetsutvalg'. Søker du på nettet, kan du finne enda lengre ord. Tysk har også ry for å kunne produsere noen monstre av lange ord. Likevel blekner begge disse språkene mot pali og sanskrit, særlig i lærde kommentartekster som ble skrevet senere enn samlingene av Buddhas samtaler.

Den neste nominalsetningen er denne:

soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā pi dukkhā

Egentlig har vi her et langt, sammensatt ord som skulle ha stått uten bindestreker, men for å gjøre det lettere å lese det, har vi satt inn bindestreker for å skille ut de enkelte elementene.

Grammatikken er enkel. Hele det lange ordet er setningens 'hovedperson', og på samme måte som i de foregående småsetningene er også dette *dukkhā* – altså: det 'gjør også vondt'. Så hva betyr de enkelte ordene?

soko	sorg
paridevo	klage
dukkhaṃ	smerte, vondt, lidelse, her som substantiv. Kommentarene sier at her betyr det smerte i kroppen, siden *domanassa* betyr smerte i sinnet
domanassaṃ	smerte i sinnet, nedtrykthet, deprimerthet
upāyāsā	jammer

Legg merke til at i sammensatte ord blir ordene hektet sammen uten noen kasusendelser. Bare det siste ordet beholder sin endelse. Og siden det siste ordet i rekken, *upāyāsā*, er hunnkjønn, styrer det adjektivet slik at også *dukkhā* står i hunnkjønn.

Vi har en sandhi også her, i *domanass-upāyāsā*. I *domanass-* har det falt ut en *a* på slutten av ordet

Den neste frasen består egentlig av to setninger. Vi har en nominalsetning og en relativ bisetning.

yam p'icchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ,

Du har sikkert allerede oppdaget at det er sandhi i *p'icchaṃ*, som vi løser opp slik: *pi icchaṃ*. Når *i* og *i* møter hverandre, kan en av dem falle bort. Etter hvert som vi begynner å venne oss til hvordan sandhi fungerer, virker dette systemet egentlig nokså naturlig og selvfølgelig. Jeg skal fortsatt peke på sandhi etter hvert som det forekommer – men det kan nok hende jeg etter hvert lar være å nevne helt opplagte sandhi-forekomster.

Det hender at det lønner seg å ikke bare lese en setning i vanlig leseretning, men også se på den bakfra. Og gjør vi det her, oppdager vi straks et ord vi kjenner, nemlig *dukkha*. Men her står det i intetkjønn *-aṃ*. Da blir spørsmålet: Finnes det

noe annet i setningen som står i intetkjønn? Ja, det gjør det, nemlig *yaṃ* og *taṃ*. Det kan se ut som vi har enda et intetkjønnsord her: *icchaṃ*. Men dette ordet er ikke intetkjønn. Det er noe helt annet, så her gikk vi nesten rett i fella.

taṃ (her med en sandhi-endring: *tam pi*) betyr *det*. Det er et påpekende pronomen (se under) i intetkjønn.

Dermed har vi siste del av setningen klar: *tam pi dukkhaṃ* – 'det (er) også vondt'. Så spørs det bare hva som er vondt her.

yaṃ (også med sandhi-endring: *yam pi*) er et relativt pronomen. På norsk har vi det relative pronomenet *som*. På pali er systemet litt annerledes. Et pronomen som yaṃ må alltid oppfattes som *to* ord på norsk, nemlig *det som*. Pali har ikke noe ord for *som* alene, men bare for *det som*, *den som* eller *de som*. Dette gjør at vi må tenke litt annerledes enn vi er vant til.

icchaṃ ønskende, den ønskende. Dette er presens partisipp, noe vi skal se mer på lenger ned.

na ikke

labhati (han) får. Verb i 3. person entall.

Påpekende og relative pronomener

Her bør vi si litt mer om disse pronomenene. Påpekende pronomener er slike ord som peker på noe. På norsk har vi *den*, *det* og *de*: 'Jeg vil ha *den* bilen!' Vi bøyer altså disse ordene i kjønn og tall: *den* gutten/jenta (hannkj. og hunnkj.), *det* huset (intetkj.) og *de* bøkene (flertall).

På pali blir påpekende pronomener også bøyd i kjønn og tall, samt også i kasus. Nå er det ingen som henvender seg til et pronomen for å si noe, så derfor kan vi se bort fra vokativ. Vi skal derfor bare sette opp bøyningen i nominativ og akkusativ entall her:

	Hannkjønn (*den*)	Intetkjønn (*det*)	Hunnkjønn (*den*)
Nominativ	*so*	*taṃ*	*sā*
Akkusativ	*taṃ*	*taṃ*	*taṃ*

De relative pronomene følger akkurat samme system, det er bare første bokstav som er annerledes:

	Hannkjønn (*den som*)	Intetkjønn (*det som*)	Hunnkjønn (*den som*)
Nominativ	*yo*	*yaṃ*	*yā*
Akkusativ	*yaṃ*	*yaṃ*	*yaṃ*

Presens partisipp

Dette er slike former som på norsk slutter på *-ende*: Han kom *syklende, gående, løpende*. En *feiende* flott fyr.

På pali finner vi nesten samme endelse, ikke *-ende*, men *-anta* (ingen tilfeldighet, men slektskap). Det vil si, i noen av kasusendelsene er denne endelsen blitt litt forenklet.

I teksten over støtte vi på *icchaṃ* (ønskende, den ønskende), som kommer av verbet *icchati*, (han) ønsker. Her skal vi se hvordan dette bøyes i de tre kasusene vi til nå kjenner, i hannkjønn entall:

Nominativ	*icchaṃ*
Vokativ	*icchaṃ*
Akkusativ	*icchantaṃ*

Videre i teksten

Nå kan vi samle trådene i den tekstlinjen vi så på:

yam p'icchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ

Først en helt ordrett oversettelse, ut fra det vi har sagt over:

det som også den ønskende ikke får, det (er) også vondt

Men så må vi skrive det om så det blir mer naturlig norsk:

det at man ikke får det man ønsker seg, gjør også vondt

Eller en mer radikal omskrivning, som imidlertid tar vare på innholdet:

det gjør også vondt når du ikke får det du ønsker deg

Nå har vi bare én frase igjen:

saṅkhittena pañc-upādāna-kkhandhā dukkhā

Her er det heller ikke noe verb. Altså en nominalsetning der vi må skyte inn *er*.

saṅkhittena kort sagt

pañca	fem (ordet mister en *a* på grunn av sandhi)
upādānaṃ	involvering. Dette er et ord som egentlig burde forklares grundigere, og oversettere har valgt en del forskjellige løsninger. Men her skal vi nøye oss med 'involvering'.
khandho	gruppe. *khandhā* er nominativ flertall. Første konsonant i dette ordet blir doblet i sammensetninger

Hva i all verden menes det da med *pañcupādānakkhandhā*? Ut fra ordlisten over burde betydningen bli 'de fem involveringsgruppene'. Men hva ligger egentlig i dette? Hva er 'involveringsgrupper'?

De fem gruppene (*khandhā*) er buddhismens analyse av mennesket. Gruppene er form (*rūpa*), følelse (*vedanā*), identifikasjoner (*saññā*), reaksjoner (*saṅkhārā*) og skjelnende bevissthet (*viññāṇa*). Disse gruppene utgjør menneskets opplevelsesverden, og ifølge buddhismen skaper det en mengde problemer når vi mer eller mindre intuitivt involverer følelsen av et 'jeg' i denne opplevelsesverdenen og klamrer oss til denne jeg-følelsen.

Mye mer kunne sies om dette, siden læren om de fem involveringsgruppene utgjør et viktig kapittel i buddhismens forståelse av tilværelsen. Men det ville føre for langt her å gå inn på en mer detaljert drøfting, så vi får nøye oss med det rent språklige aspektet denne gangen.

Da blir oversettelsen nokså rett fram:

saṅkhittena pañc-upādāna-kkhandhā dukkhā

kort sagt: de fem involveringsgruppene gjør vondt.

Nå kan vi bøye hannkjønnsord på *-a* i både entall og flertall i de tre første kasusene:

	Entall	Flertall
Nominativ	*khandho*	*khandhā*
Vokativ	*khandha*	*khandhā*
Akkusativ	*khandhaṃ*	*khandhe*

Adjektivet følger som sagt lydig substantivet i bøyning, så derfor blir flertallsordet *khandhā* etterfulgt av *dukkhā*, som også er nominativ flertall. *Gruppene* er *vonde*, eller de gjør vondt.

En oppsummering av teksten

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?

Jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā, maraṇam pi dukkhaṃ, soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā pi dukkhā, yam p'icchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ, saṅkhittena pañc-upādāna-kkhandhā dukkhā.

Nå kan vi altså oversette denne teksten omtrent slik:

> Og hvordan er den edle sannhet om lidelsen, munker?
>
> Fødsel gjør vondt, alderdom gjør vondt, døden gjør vondt, sorg, klage, smerte, nedtrykthet og jammer gjør også vondt. Det gjør vondt når du ikke får det du ønsker deg. Kort sagt: de fem involveringsgruppene gjør vondt.

Noen betraktninger omkring *dukkha*

Vi har sett at *dukkha* kan opptre både som substantiv i intetkjønn, og som adjektiv som retter seg etter kjønn og tall på det substantivet det beskriver. Dette er et viktig punkt for forståelse av hva Buddha sier i denne teksten.

I populærlitteraturen kan vi til tider møte påstanden om at Buddha sa at 'alt er lidelse'. Men stemmer dette? I denne teksten står det ikke 'Fødsel er lidelse (substantiv).' 'Lidelse' er ikke oppført som noen selvstendig enhet som kan likestilles med 'fødsel'. Det står ikke 'Fødsel = lidelse.' *Dukkha* opptrer her i stedet som adjektiv, som beskriver fødselen. Og det er riktig. Fødsel kan være smertefullt. Men fødsel kan også oppleves som lykke. *Dukkha* opptrer derfor som en av flere mulige beskrivelser av fødselen.

Alderdom kan være vondt. Alderdom kan også være fredelig og avklaret. Døden kan være vond. Døden kan også komme som en befrielse.

Når vi forstår at *dukkha* opptrer som adjektiv i dette utsagnet, som ett adjektiv av flere mulige, innser vi også at det er feil å beskrive buddhismen som en pessimistisk lære. Buddha peker på at livet kan medføre mye sorg, lidelse og smerte. Hadde han stoppet der, ville det nok ha vært riktig å betegne ham som en pessimist. Men han stoppet ikke der. Han gikk tvert imot videre og la fram en vei, en metode, for å bli fra det som gjør vondt. Derfor kan buddhismen snarere beskrives som en realistisk, for ikke å si rent ut optimistisk, lære, siden Buddha peker på en vei bort fra det som gjør vondt.

Buddhas lære peker med andre ord på at vi kan oppleve problemer og vanskeligheter i livet, men at det er fullt mulig å

utarbeide en strategi for å møte problemene og ikke la seg knuse av dem.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Sabbo rāgo pahīno me,
sabbo doso samūhato,
sabbo me vigato moho,
sītibhūto 'smi nibbuto.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

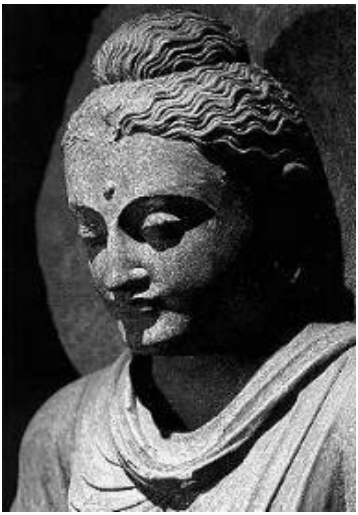

5. Buddhas lære i et nøtteskall

Etter den forholdsvis lange teksten du nå har arbeidet deg gjennom, skal vi slappe av med en ganske kort tekst. Den gir oss imidlertid mulighet til å se på noen nye sider av grammatikken.

Verb i -e-klassen

Tidligere har vi sett på verb der stammen ender på -*a*, nemlig *gacchati* (går) og *labhati* (får). Svært mange verb hører til denne klassen. En annen klasse har -*e* i stedet for -*a*. Men bortsett fra det, blir de bøyd akkurat som -*a*-verbene. Vi kan

se på verbet *pañ̃ñāpeti*, som betyr ‘proklamerer, bekjentgjør, underviser’.

	Entall	Flertall
1. p.	*pañ̃ñāpemi*	*pañ̃ñāpema*
2. p.	*pañ̃ñāpesi*	*pañ̃ñāpetha*
3. p.	*pañ̃ñāpeti*	*pañ̃ñāpenti*

Personlige pronomener

Nå er det slik på pali at de personlige pronomene ligger innbakt i endelsene på verbet. *Pañ̃ñāpemi* betyr ‘jeg proklamerer’, *pañ̃ñāpesi* betyr ‘du proklamerer, osv.

Men naturligvis finnes det også egne ord for *jeg*, *du*, osv. Disse brukes når det er behov for å understreke ordet.

Her har vi første og annen person entall i de kasusene vi til nå kjenner:

	1. person	2. person
Nominativ	*ahaṃ* (jeg)	*tvaṃ, tuvaṃ* (du)
Akkusativ	*maṃ* (meg)	*tvaṃ, tuvaṃ, taṃ* (deg)

Genitiv

Nå skal vi bli litt kjent med et nytt kasus. Fra før av har vi sett på nominativ, vokativ og akkusativ. Hva er så genitiv? Jo, genitiv uttrykker et eierforhold. Et eksempel vi har brukt tidligere, er *Annes hus*. Her står *Annes* i genitiv på norsk. Det er hengt på en *-s* som endelse, og dette viser at det er Anne som eier huset, det er huset til Anne. I hannkjønn og intetkjønn får

substantiv i -*a*-klassen endelsen -*assa*. Både på norsk og pali forekommer -*s* i genitivsendelsen. Hunnkjønnsord får endelsen -*āya*.

Da kan vi hente fram det bøyningsskjemaet som vi har brukt tidligere, og legge til genitiv. Fortsatt skal vi nøye oss med bøyningene i entall:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*dhammo*	*saccaṃ*	*jarā*
Vokativ	*dhamma*	*saccaṃ*	*jare*
Akkusativ	*dhammaṃ*	*saccaṃ*	*jaraṃ*
Genitiv	*dhammassa*	*saccassa*	*jarāya*

Hvis du synes det etter hvert blir mye å huske på, kan du trøste deg med at bortsett fra de to første kasusene, blir hannkjønn og intetkjønn bøyd helt likt. Kan du det ene, kan du også dermed det andre.

Tekst 4. Hva Buddha underviser i

Men la oss nå se på en liten tekst:

Pubbe cāhaṃ, bhikkhave, etarahi ca dukkhañceva paññāpemi, dukkhassa ca nirodhaṃ.

Her skal vi først løse opp et par sandhier. Den første er *cāhaṃ*, som er sammensmelting av *ca* (og) og *ahaṃ* (jeg). De to korte *a*-ene har smeltet sammen til *en* lang *a*.

Den andre sandhien, eller rettere sagt de to neste tilfellene av sandhi finner vi i *dukkhañceva*, som skal løses opp slik: *dukkhaṃ ca eva*.

Her er de ordene som er nye:

pubbe	før, før i tiden
etarahi	nå, nå for tiden
eva	nettopp, bare
paññāpemi	jeg underviser
nirodho	slutt, opphør, avslutning

Vi kjenner igjen vokativen *bhikkhave* – (dere) munker! Buddha snakker altså til noen munker her.

Det kan ofte lønne seg å plukke ut verbet for å se hva som skjer, og hvem som gjør det. Og verbet her er nettopp *paññāpemi*, 'jeg underviser'. Buddha snakker altså om seg selv, og understreker det ved også å bruke ordet *ahaṃ*. Han sier altså noe om hva han underviser i.

Utsagnet begynner slik:

Pubbe cāhaṃ, bhikkhave, etarahi ca

Hvis vi nå hopper over vokativen *bhikkhave*, og likeså hopper over *ahaṃ*, som bare understreker verbet, sitter vi igjen med følgende:

Pubbe ca ... etarahi ca

Ut fra ordlista ser vi at dette betyr:

Før og ... nå og

Vi ville ikke si det slik på norsk. Men på pali brukes de to småordene *ca* (og) og *pi* (også) nettopp slik i oppramsinger. I norsk språkbruk ville vi heller bruke *både ... og*. Dermed kommer vi fram til:

Både før og nå

Og her kan vi jo ta med vokativen *bhikkhave*, så vi ikke glemmer den:

Både før og nå, munker,

Og hva er det som skjer både før og nå? Jo han sier at han underviser:

Både før og nå, munker, underviser jeg bare

Nå vet vi at akkusativ er kasuset for det som det blir gjort noe med i en setning. For å finne ut hva Buddha underviser i, må vi altså lete etter akkusativer i utsagnet. Vi finner to: *dukkhaṃ* og *nirodhaṃ* – lidelse og opphør. Opphør av hva? Jo, det står *dukkhassa nirodhaṃ* – lidelsens opphør. Her fikk vi bruk for det vi nettopp har lært om genitiv.

I denne frasen: *dukkhañceva paññāpemi, dukkhassa ca nirodhaṃ* ser vi forresten nok en gang at *ca* opptrer to ganger, selv om en av dem er gjemt inne i en sandhi-kombinasjon midt i *dukkhañceva*.

Vi kunne jo godt si '... underviser ... i/om både lidelse og lidelsens opphør'. Men det kan være like greit å bare hoppe over første forekomst av *ca*, og si ' ... i/om lidelse og lidelsens opphør'.

Nå kan det være på tide å se på teksten igjen:

Pubbe cāhaṃ, bhikkhave, etarahi ca dukkhañceva paññāpemi, dukkhassa ca nirodhaṃ.

Både før og nå, munker, underviser jeg bare i/om lidelse og lidelsens opphør.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?

Jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā, maraṇam pi dukkhaṃ, soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā pi dukkhā, yam p'icchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ, saṅkhittena pañc-upādāna-kkhandhā dukkhā.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

6. De oppvåknedes budskap

En kjent og populær samling vers i de buddhistiske skriftene er *Dhammapada*. Denne boken er kanskje den som har vært oversatt flest ganger til vestlige språk. Vi skal se på vers nr. 183 fra denne boken.

Her er det lite nytt av grammatikk. Vi har allerede vært igjennom så mye grammatikk (selv om mye fortsatt gjenstår), at du nå kan begynne å lese en del små tekster uten noen store problemer.

Mer om genitiv

Vi så at substantiver av -*a*-klassen ender på -*assa* i genitiv, hannkjønn, entall. Også på norsk ender genitiv på -*s*, som i *Annes hus*. Men vi kan også si *Huset til Anne*, og bruke preposisjonen *til*. Noen ganger passer det bedre med preposisjonen *av*.

Nå får vi også bruk for genitiv i flertall. Denne bøyningsformen ender på -*ānaṃ*. en sjelden gang bare -*āna*. Vi kan ta et hannkjønnsord vi tidligere har sett på, nemlig *soko* (sorg), og sette det inn i skjema:

	Entall	Flertall
Genitiv	*sokassa*	*sokānaṃ*

Dette betyr altså *sorgens* og *sorgenes*.

Negativ *a*-

På norsk kan vi gjøre et ord negativt, eller snu betydningen av det, ved å sette *u*- foran ordet. Vi har *vær* og vi har *uvær*. Man kan være *vennlig* eller *uvennlig*, *lydig* eller *ulydig.*

På pali har vi en *a*- som gjør akkurat samme jobben som norsk *u*-. Dette skal vi få et eksempel på i den teksten vi straks skal se nærmere på.

Men siden vi nå nettopp hadde ordet *soko*, – som betyr *sorg* – eller *soka* i nøytral grunnform, kan det være artig å prøve å sette en *a*- foran dette ordet. *Asoka* må altså bety *usorg*. Dette var navnet en indisk keiser på 200-tallet f.Kr. var kjent under. Keiser Asoka het altså egentlig keiser Usorg,

eller skal vi kanskje heller kalle ham keiser Sorgløs? Eller hva med keiser Sorgenfri?

Tekst 5. De oppvåknedes budskap

Sabbapāpassa akaraṇaṃ,
kusalassa upasampadā,
sacittapariyodapanaṃ,
etaṃ Buddhāna sāsanaṃ.

Her får vi noen sammensatte ord, men det er ikke spesielt vanskelig å løse dem opp.

Det første ordet er *sabbapāpassa*. Vi ser på endelsen *-assa* at det er genitiv. Dessuten kjenner vi igjen første ledd, *sabba-*, som vi tidligere har vært borti. Det betyr *alt*. Da gjenstår bare å finne ut av midtleddet, *pāpa*. Det kan være enten et adjektiv, *pāpa*, eller et substantiv i intetkjønn, *pāpaṃ*. I denne sammensetningen er det egentlig ikke så viktig om vi regner det som adjektiv eller substantiv

pāpa	ond, ondt
pāpaṃ	ondskap.

Altså må *sabbapāpassa* bety noe slikt som 'all ondskaps', eller eventuelt 'til all ondskap', 'av all ondskap' eller 'av alt ondt'.

Vi får se om det neste ordet kan hjelpe oss til å velge riktig oversettelsesvariant. Og det neste ordet er *akaraṇaṃ*, som vi kan løse opp slik: *a-karaṇaṃ*.

karaṇaṃ	gjøring, det å gjøre

akaraṇaṃ ikke-gjøring, det å ikke gjøre

Ordet *karaṇaṃ* et substantiv i intetkjønn som er dannet av et verb for 'å gjøre', og det betyr 'gjøring', eller 'det å gjøre'. Med *a-* foran, må vi tenke oss *u-gjøring, ikke-gjøring, det å ikke gjøre*.

Hva blir så betydningen av *sabbapāpassa akaraṇaṃ*? Ut fra det vi her har sett, kan vi bygge opp *all-ondskaps ikke-gjøring*. Men dette må vi omstøpe til et mer normalt norsk. *Ikke-gjøringen av alt ondt* – dette kan vi nok heller uttrykke som *å la være å gjøre alt som er ondt,* eller lignende. Jeg velger denne oversettelsen av linjen:

Å unngå å gjøre det onde

Neste linje er:

kusalassa upasampadā,

Vi ser at det første av disse ordene, *kusalassa*, har den typiske genitivsendelsen *-assa*. Altså er det genitiv av *kusala.* Dette ordet kan også være enten et adjektiv eller et substantiv i intetkjønn*, kusalaṃ*. Dette ordet, *kusala*, og det motsatte, *akusala*, opptrer ofte i Buddhas undervisning, så det er et viktig ordpar.

Kusala brukes om slikt som etisk godt og sunt, og som fører til gode resultater. Vennlighet, gavmildhet og visdom regnes som *kusala*. Og motsatt brukes *akusala* om slikt som er usunt og som gir skadelige for en selv og andre, som hat, grådighet og vrangforestillinger. Da kan vi sette disse to ordene inn i ordlisten vår:

kusala godt, sunt
akusala dårlig, usunt, skadelig

Så kommer vi til ordet *upasampadā*. Vi kan jo se hvilke elementer det er bygd opp av: *upa-sam-pad-ā*. Elementet *pad* er beslektet med norsk *fot*, og kan ha en betydning som har med fot, vei, det å gå, i videste forstand. Med forstavelser og ending blir betydningen 'det å gå inn på', altså å gå inn på noe, foreta seg noe, påta seg å gjøre noe, gå inn for å gjøre noe, praktisere noe.

upasampadā påta seg noe, gjøre noe

Da ser vi at linjen:

kusalassa upasampadā,

kan oversettes bokstavelig slik:

det godes gjøring

eller vi kan omskrive til litt bedre norsk:

gå inn for å gjøre det gode.

Tredje linje i verset er ett eneste langt, sammensatt ord:

sacittapariyodapanaṃ,

Dette ordet er sammensatt slik: *sa-citta-pariyodapanaṃ,* og disse ordene betyr:

sa	sin, sitt, sitt eget
cittaṃ	sinn
pariyodapanaṃ	rensing, foredling

Da ser vi at hele linjen blir:

sitt-eget-sinn-rensing/foredling

Eller:

foredle sitt eget sinn.

Og dermed kommer vi til siste linje:

etaṃ Buddhāna sāsanaṃ.

Det første ordet, etaṃ, er et påpekende pronomen som bøyes akkurat som taṃ, som vi har sett litt på tidligere. Her står det i intetkjønn, entall, og betyr *dette.*

Buddhāna er genitiv flertall av *Buddho*, og kunne også ha vært skrevet *Buddhānaṃ* , som vi så over, da vi snakket om genitiv flertall. Det betyr altså *Buddhaenes*. Men nå er det viktig å huske at *Buddha* ikke er noe egentlig navn i vanlig forstand. Det er en hederstittel som har en betydning, nemlig 'den oppvåknede'. Og i dette verset kan det nok hende at det er denne betydningen vi bør bruke.

Det siste ordet på linjen, *sāsanaṃ*, er intetkjønn, nominativ, entall, og det er derfor *etaṃ* også står i intetkjønn, nominativ, entall. *Sāsanaṃ* betyr 'budskap', og brukes også i betydningen 'lære'.

Altså:

etaṃ	dette
sāsanaṃ	budskap, lære

Og hele linjen blir da:

etaṃ Buddhāna sāsanaṃ

Dette de oppvåknedes budskap/lære

Vi ser at her mangler det verb igjen. Altså er det en nominalsetning der vi bør skyte inn et *er*:

Dette er de oppvåknedes budskap/lære.

Det var det! Da kan vi oppsummere hele verset:

Sabbapāpassa akaraṇaṃ,
kusalassa upasampadā,
sacittapariyodapanaṃ,
etaṃ Buddhāna sāsanaṃ.

Min oversettelse lyder slik:

Å unngå å gjøre det onde,
gå inn for å gjøre det gode,
foredle sitt eget sinn –
det er de oppvåknedes budskap.

Når vi leser pali, blir vi ofte slått av den særegne skjønnheten som ligger i den komprimerte og 'økonomiske' uttrykksformen, særlig i vers. Det er særlig to egenskaper ved pali som

bidrar til dette. Den ene er de sammensatte ordene. Ved å binde ordene sammen blir innholdet pakket sammen. Den andre egenskapen som bidrar til å skape denne tette uttrykksformen, er bøyningene. I et utpreget bøyningsspråk som pali ligger det ofte like mye informasjon i bøyningsendelsene som i grunnordene. På språk med få eller ingen bøyninger må den tilsvarende informasjonen leveres ved hjelp av ekstra ord. Dette gjør at stilen og uttrykksformen blir forskjellig. Sammenlign bare verset på pali over med den norske oversettelsen.

På norsk har vi noen bøyninger, men svært få sammenlignet med pali, noe som gjør at vi må bruke flere småord for å få fram samme meningsinnholdet. Det fremmedspråket de fleste av oss kjenner best, er engelsk, og engelsk har også svært få bøyninger – færre enn hva norsk har.

Jeg sier ikke at det ene er bedre enn det andre. Vi må bare akseptere at uttrykksmåten på pali er litt annerledes enn hva vi er vant til på språk som norsk og engelsk, og være innstilt på at dette nok kan kreve litt tilvenningstid.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Pubbe cāhaṃ, bhikkhave, etarahi ca dukkhañceva paññāpemi, dukkhassa ca nirodhaṃ.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

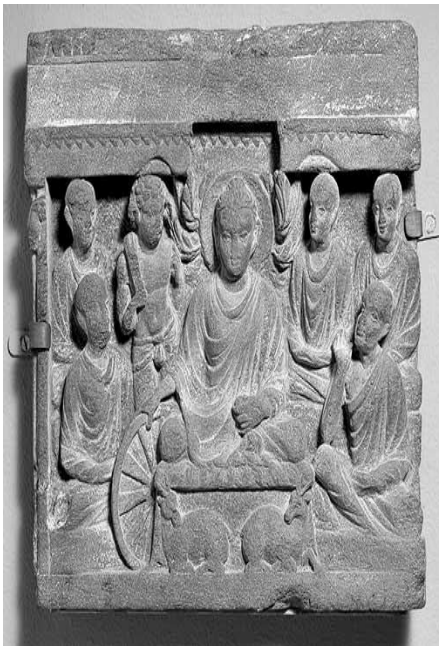

7. Årsaken til det som gjør vondt

I tekst 4 arbeidet vi oss gjennom den første av det som kalles de fire edle sannheter, eller de fire sentrale kjensgjerninger. Den handlet om lidelse, eller det som gjør vondt for oss her i verden.

Mange har pekt på at disse fire sannhetene kan ligne på en leges diagnose. Først blir problemet definert: lidelse. Deretter utforskes årsaken til problemet, årsaken til lidelsen. Så gis det en prognose om at det mulig å bli helbredet, og til slutt gir legen en anvisning eller resept hvilken kur pasienten bør

ta. Den kuren Buddha anbefalte, kalles den åttedelte veien, og den blir presentert i den fjerde av de edle sannhetene.

Nå skal vi se på den teksten der Buddha analyserer årsaken til problemene våre:

Tekst 6. Årsaken til det som gjør vondt

Katamañ ca, bhikkhave, dukkha-samudayaṃ ariya-saccaṃ?

Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatra tatrābhinandinī, seyyathīdaṃ kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā.

Her åpner Buddha også med et retorisk spørsmål som han deretter besvarer selv. Vi ser at spørsmålet er nesten det samme som det vi så i tekst 3.

I tekst 3 spurte han:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?

Og vi fant ut at dette kunne oversettes slik:

> Og hvordan er den edle sannhet om lidelsen (*dukkha*), munker?

Nå lyder spørsmålet slik:

> *Katamañ ca, bhikkhave, dukkha-samudayaṃ ariya-saccaṃ?*

Han spør altså om *dukkha-samudayaṃ*, ikke bare om *dukkhaṃ*. Vi får se hva *samudayaṃ* betyr.

samudayaṃ tilblivelse, årsak

Da må *dukkha-samudayaṃ* bli 'lidelse-årsak', og spørsmålet blir klart for oss:

> Og hvordan er den edle sannhet om lidelsens årsak, munker?

Svaret lyder som følger:

> *Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandi-rāga-sahagatā tatra tatrābhinandinī, seyyathīdaṃ kāma-taṇhā bhava-taṇhā vibhava-taṇhā.*

I denne teksten er det ikke særlig mye ny grammatikk å forholde seg til.

Men vi kan jo repetere noen bøyninger som vi har sett på tidligere. Det er substantiver av -*a*-klassen i entall:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*dhammo*	*saccaṃ*	*jarā*
Vokativ	*dhamma*	*saccaṃ*	*jare*
Akkusativ	*dhammaṃ*	*saccaṃ*	*jaraṃ*
Genitiv	*dhammassa*	*saccassa*	*jarāya*

Legg merke til hunnkjønnsformen. Den slutter på -ā i nominativ. Hvis vi ser litt på teksten igjen, finner vi flere ord og ordsammensetninger som slutter på -*ā*.

Et sentralt ord her er substantivet *taṇhā*. Det betydde opprinnelig 'tørst', men i buddhistiske tekster har det alltid betyd-

ningen ‘begjær’. Som endelsen viser, er det hunnkjønn. Og her står det i nominativ, entall. Altså er det ‘hovedperson’.

taṇhā begjær

Dette substantivet styrer adjektivene i setningen, slik at også de står i hunnkjønn, nominativ, entall. Dette er det som vi kalte samsvarsbøyning, og det viser oss at de andre adjektivene er med på å beskrive nettopp dette *taṇhā*.

Men før vi går videre i setningen, bør vi kanskje se på det første ordet: *Yāyaṃ*. Dette er en sandhi, det vil si at det er to ord som har smeltet sammen. De to ordene er *Yā* + *ayaṃ*.

Yā har vi vært borti før, under relative pronomener. Da hadde vi dette bøyningsskjemaet, og ser vi nærmere på det igjen, finner vi yā under hunnkjønn, nominativ. Ordet betyr *den som*, og siden det står i hunkjønn, må det også stå til et hunnkjønnsord, nemlig taṇhā.

	Hannkjønn (*den som*)	Intetkjønn (*det som*)	Hunnkjønn (*den som*)
Nominativ	*yo*	*yaṃ*	*yā*
Akkusativ	*yaṃ*	*yaṃ*	*yaṃ*

Yā taṇhā må da bety *det begjæret som*. Men nå står dette sammen med enda et ord, nemlig *ayaṃ*, som er et påpekende pronomen, også i hunnkjønn. Pali har flere påpekende pronomener som betyr *denne, dette*. Tidligere har vi sett *etaṃ*, og her har vi altså *ayaṃ*.

Hvordan skal vi da forstå kombinasjonen *Yāyaṃ taṇhā*? Er det ikke litt smør på flesk: *det som dette begjæret*?

Nei, ordene brukes for å gi uttrykket større vekt, og på norsk burde vi oversette det omtrent slik:

Det er dette begjæret som (er) ...

Eller kanskje for å gi det større vekt:

Det er nettopp dette begjæret som (er) ...

pono-bhavikā nandi-rāga-sahagatā tatra tatrābhinandinī,

pono	igjen
bhavika	adjektiv som kommer av *bhava*, som er grunnstammen i et verb som betyr 'å være, å bli'. *Bhavika* betyr 'som får (noe) til å bli'. *pono-bhavikā* betyr derfor 'som får (noe) til å bli igjen', 'som får noe til å bli til på nytt', 'som forårsaker ny tilblivelse'.

Ordet *pono-bhavikā* er et adjektiv, og vi ser av endelsen at det er hunnkjønn, entall, nominativ, akkurat som *taṇhā*. Derfor hører det sammen med *taṇhā* og beskriver dette begjæret nærmere.

Når Buddha spør hva som er årsaken til lidelse, og deretter svarer at *Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā* ... 'Det er dette begjæret, som forårsaker ny tilblivelse ...' – da er det naturlig å spørre:

'Javel. Ny tilblivelse av hva?'

Svaret er ikke gitt, i alle fall ikke her. Det har vært vanlig å mene at den nye tilblivelsen her peker på gjenfødelse, et

nytt liv. Det er mulig at dette er svaret. Men det finnes flere tolkningsmuligheter.

Det kan være snakk om begjæret i seg selv, at begjær skaper mer begjær, eller mye vil ha mer, som det heter.

Ut fra buddhistisk psykologi for øvrig er det også mulig at det er snakk om negative prosesser i sinnet generelt, at begjæret forårsaker ny tilblivelse av usunne tilstander i sinnet.

Vi skal ikke prøve å avgjøre dette her og nå, men lar tolkningen stå åpen, slik teksten selv gjør.

Det neste ordet, som også står i hunnkjønn, entall, nominativ, er *nandi-rāga-sahagatā*, og dette er også et sammensatt ord som vi skal løse opp:

nandi	nytelse
rāgo	lidenskap
sahagata	Dette er igjen sammesatt av *saha* (sammen) og *gata* (gått), altså bokstavelig 'sammengått'. Det betyr 'som har sammenheng med'

Da ser vi at uttrykket *nandi-rāga-sahagatā* må bety: 'som har sammenheng med nytelse og lidenskap' – og dette er også en beskrivelse av begjæret.

Så kommer vi til *tatra tatrābhinandinī*. Her skal vi først løse opp en sandhi. To korte *a*-er smelter sammen til ā i *tatrābhinandinī*. Altså leser vi uttrykket slik: *tatra tatra abhinandinī.*

tatra	der

Når det står *tatra tatra*, betyr det 'der og der', eller, som vi heller sier på norsk: 'her og der'.

abhinandinī inne i dette ordet oppdager vi et kjent element, nemlig *nandi*, som betyr 'nytelse'. Hele ordet kan vi oversette slik: 'som søker nytelse'.

Da ser vi at *tatra tatrābhinandinī*, som fortsatt handler om begjæret, betyr: 'som søker nytelse her og der'.

Nå har vi altså fått 'signalementet' på begjæret. Begjæret er:

ponobhavikā nandirāgasahagatā tatra tatrābhinandinī

Det forårsaker ny tilblivelse, henger sammen med nytelse og lidenskap, og søker nytelse her og der.

Men Buddha gir en ytterlige spesifisering av begjæret:

seyyathīdaṃ kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā.

seyyathīdaṃ nemlig, slik som dette, det vil si

Ordet *seyyathīdaṃ* fungerer nærmest som en kolon her, og sier at her kommer litt mer forklaring. Ordet kan også forstås som 'for eksempel', og i så fall er det ikke gitt at det innleder noen uttømmende forklaring.

Hvis *seyyathīdaṃ* oppfattes som innledningen til en full spesifisering, vil det i så fall si at det finnes de følgende tre – og *bare* disse – formene for begjær.

Men hvis *seyyathīdaṃ* oppfattes som innledningen til en eksemplifisering, vil det si at det finnes disse tre – og eventuelt også andre – formene for begjær. Jeg foretrekker denne tolkningen.

De tre formene for begjær Buddha her nevner, er:

kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā

Siden vi nå vet at *taṇhā* betyr 'begjær', har vi her altså *kāma*-begjær, *bhava*-begjær og *vibhava*-begjær.

kāmo	sanselighet, sanselige nytelser
bhavo	tilblivelse
vibhavo	*vi-bhava*. Forstavelsen *vi-* innebærer en motsetning, slik at *vibhava* blir det motsatte av *bhava*. Hva er det motsatte av tilblivelse? Ødeleggelse? Oppløsning? Avslutning?

Dette skal vi drøfte litt nærmere. Men først kan vi samle brikkene og oversette denne linjen slik:

> begjær etter sansenytelser, begjær etter tilblivelse og begjær etter avslutning.

Bhava og *vibhava* har vært tolket på forskjellig måte. Det har vært vanlig å oppfatte *bhava* som 'gjenfødelse'. I så fall må *vibhava*, som er det motsatte, bli 'slutt på gjenfødelse'. Men dette rimer dårlig. Siden vi her har med en analyse av lidelsens årsaker å gjøre, må vi gå ut fra at alle disse beskrivelsene har en negativ undertone. Det som forårsaker lidelse, er ikke noe positivt.

I så fall er gjenfødelse noe negativt. Dette rimer for så vidt bra med resten av Buddhas lære. Men dermed må vi også regne *vibhava* som noe negativt. Og hvis vi oppfatter *bhava* som 'gjenfødelse', må vi oppfatte *vibhava* som 'slutt på

gjenfødelse', og se dette som negativt. Men dette stemmer ikke overens med resten av Buddhas lære. *Nibbana* blir jo noen ganger beskrevet som 'slutt på gjenfødelse', og dette regnes som udelt positivt.

Noen vestlige filosofer har oppfattet *vibhavataṇhā* som dødslengsel, og dette har gitt opphav til mange underlige misforståelser.

Jeg tror forklaringen kan være enklere. Vi opplever stadig ting og hendelser som vi liker, og vi opplever ting og hendelser vi ikke liker. Så forsøker vi etter beste evne å manipulere virkeligheten slik at vi skal oppleve mest mulig av det vi liker, og minst mulig av det vi ikke liker. Vi prøver å ordne det slik at det oppstår 'tilblivelse' – *bhava* – av positive hendelser, og vi prøver å fjerne – *bhava* – det vi opplever som negativt. Men virkeligheten har en ubehagelig tendens til å motsette seg våre manipulasjoner, og vi blir stadig frustrert i våre forsøk på å innrette den etter vårt eget forgodtbefinnende. Disse forsøkene på å manipulere virkeligheten er en form for begjær som skaper frustrasjoner eller lidelse.

Da er vi kommet så langt at vi nå kan oppsummere den andre 'edle sannhet', eller den andre 'sentrale kjensgjerning':

Katamañ ca, bhikkhave, dukkha-samudayaṃ ariya-saccaṃ?

Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatra tatrābhinandinī, seyyathīdaṃ kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā.

> Og hvordan er den sentrale kjensgjerning (edle sannhet) om årsaken til det som gjør vondt (til lidelsen), munker?
>
> Det er nettopp dette begjæret, som fører til ny tilblivelse, som henger sammen med nytelse og liden-

skap, som søker nytelse her og der, nemlig begjær etter sansenytelser, begjær etter tilblivelse og begjær etter avslutning (ikke-tilblivelse).

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Sabbapāpassa akaraṇaṃ,
kusalassa upasampadā,
sacittapariyodapanaṃ,
etaṃ Buddhāna sāsanaṃ.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

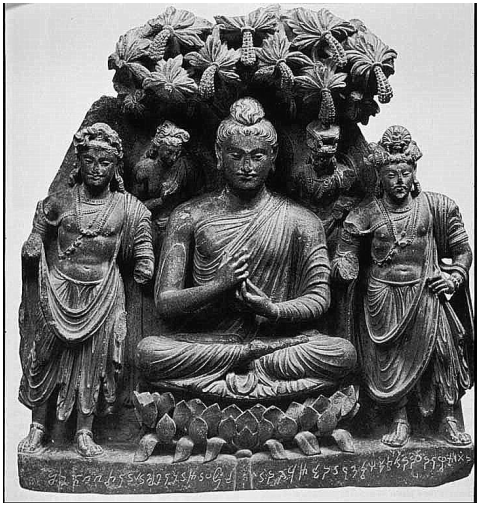

8. Sannelig lever vi lykkelig

Mer om kasus

Pali har åtte kasus. Til nå har vi sett på fire av dem. Vi har sett på *vokativ*, som bare brukes når vi henvender oss til noen. Buddha bruker det når han snakker til munkene: *bhikkhave* – munker!

Vi har sett på *genitiv*, som betegner et eierforhold. Vi kan for eksempel snakke om *Buddhassa dhammo* – Buddhas lære. Men ofte bruker man på pali heller å sette sammen ordene, og da faller kasusendelser inne i et sammensatt ord bort. I stedet for *Buddhassa dhammo* kan vi si *Buddhadhammo* – Buddhas lære.

Vi har også sett på *nominativ* og *akkusativ*, som viser hvem i setningen som foretar handlingen (nominativ) og hvem handlingen 'går ut over' (akkusativ).

La oss leke oss litt med paligrammatikken og hekte disse endelsene på norske ord. Tar vi setningen 'katten spiser musa', kunne dette bli: 'katt*o* mus*aṃ* spis*ati*'. Hvis vi snur på ordrekkefølgen på norsk – musa katten spiser – mister vi meningen. Men på pali er ordrekkefølgen ikke særlig viktig. Endelsen viser at 'katt*o*' er den som utfører handlingen, uansett hvor i setningen ordet står. Derfor kunne vi like gjerne ha sagt 'mus*aṃ* katt*o* spis*ati*' uten den minste fare for å bli misforstått. Verbet kunne egentlig ha stått hvor som helst, men på pali kommer det ofte sist i setningen.

Lokativ

Nå kan det være på tide å se litt på et nytt kasus, nemlig *lokativ*. Lokativ betegner *stedet* der noe foregår. På norsk uttrykker vi dette med preposisjonene *i* og *på*. På pali vil et hannkjønnsord i -*a*-klassen slutte på -*e* i lokativ. Det hendte at Buddha besøkte en by som het *Rājagaha*. Hvis vi da ville si at han var '*i Rājagaha*', ville det hete *Rājagahe*.

Hvordan ville vi da si 'i Oslo'? Kort og godt: 'Osl*e*'.

Lokativ er derfor ikke så komplisert. Selv navnet *lokativ* peker i retning av at det har noe med *loka*lisering å gjøre.

I flertall får ord i lokativ endelsen -*esu*.

I lokativ har hannkjønn og intetkjønn samme endelser i entall. Til gjengjeld finnes det noen bøyningsvarianter på grunn av dialektforskjeller, slik vi har sett tidligere. Men endelsen på -*e* er den vanligste. Da kan vi sette opp et lite

skjema som viser lokativ i hannkjønn og intetkjønn. Vi velger ordet nagaraṃ, som betyr ‘by’.

	Entall (i byen)	Flertall (i byene)
Lokativ	*nagare, nagaramhi, nagarasmiṃ*	*nagaresu*

Hvis det handler om mennesker, kan vi bruke lokativ flertall når vi skal si *hos* eller *blant* disse menneskene.

I det gamle India fantes det flere folkeslag og stammer. Et folk var mallā, eller mallaene, som vi ville si. Hvis Buddha nå var på besøk *hos* dem, eller *blant* dem, vil det stå at han var *mallesu*. Når vi ser lokativ flertall, må vi altså vurdere om det passer med *hos* eller *blant*.

Nå kan vi sette opp et bøyningsskjema med de fem kasusene vi til nå har sett på. Her er substantiv i -*a*-klassen i entall, med variantene i lokativ. Denne gangen velger vi hannkjønnsordet *devo* (gud), siden det tar mindre plass:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*devo*	*saccaṃ*	*jarā*
Vokativ	*deva*	*saccaṃ*	*jare*
Akkusativ	*devaṃ*	*saccaṃ*	*jaraṃ*
Genitiv	*devassa*	*saccassa*	*jarāya*
Lokativ	*deve*	*sacce*	*jarāya*
	devasmiṃ	*saccasmiṃ*	*jarāyaṃ*
	devamhi	*saccamhi*	

Nå skal vi se på en tekst der vi får anledning til å øve på å gjenkjenne lokativer i flertall, som ender på -*esu*. Det er vers 197–199 fra *Dhammapada*.

Tekst 7. Sannelig lever vi lykkelig

Susukhaṃ vata jīvāma
verinesu averino,
verinesu manussesu
viharāma averino.

Susukhaṃ vata jīvāma
āturesu anāturā,
āturesu manussesu
viharāma anāturā.

Susukhaṃ vata jīvāma
ussukesu anussukā,
ussukesu manussesu
viharāma anussukā.

Vi ser at versene er nokså like. De er bygd opp etter samme mal. Så sant vi klarer å finne ut av det første verset, trenger vi bare noen få ekstra gloser for å finne ut av resten.

Et raskt blikk viser at vi har mange ord her som står i lokativ flertall og ender på *-esu*: *verinesu, manussesu, āturesu* og *ussukesu*. Her er det altså snakk om '*blant*'.

La oss se nærmere på første vers:

Susukhaṃ vata jīvāma
verinesu averino,
verinesu manussesu
viharāma averino.

Ofte lønner det seg å prøve å finne et verb når vi skal lese en ny og ukjent setning. Vi ser etter om vi kan finne en typisk verb-endelse i første linje. Og der har vi en, helt på slutten av linjen: *jīvāma*. – 'vi lever'.

Vi har tidligere sett på bøyning av verb i presens (nåtid), men det kan kanskje være fornuftig å repetere denne bøyningen. Verbet *jīvati* – lever – bøyes slik:

	Entall	Flertall
1. person	*jīvāmi*	*jīvāma*
2. person	*jīvasi*	*jīvatha*
3. person	*jīvati*	*jīvanti*

Nå vet vi altså at verset sier noe om at 'vi lever'. Det første ordet på linjen, *susukhaṃ*, sier noe om hvordan vi lever, det sier noe om verbet, og er derfor det som kalles adverb.

sukhaṃ	lykkelig
su-	veldig. Dette er en forstavelse som forsterker ordet.
susukhaṃ	veldig lykkelig, meget lykkelig
vata	sannelig, virkelig. Dette er også et adverb.

Da har vi den første linjen:

Susukhaṃ vata jīvāma

Veldig lykkelig sannelig lever vi

Hvem er så disse 'vi'? Det står det litt om i neste linje:

verinesu averino,

Grunnstammen for begge disse ordene er:

veraṃ hat

På pali kan man lage adjektiver ved å skifte ut substantivendelsen med endelsen *-in*. Vi skal ikke gjennomgå alle bøyningene av disse *-in*-ordene, men bare de kasusene som vi har bruk for i disse versene.

	Adjektiver på *-in*, flertall
Nominativ	*verino* – hatende (mennesker)
Lokativ	*verinesu* – blant hatende (mennesker)

Så husker vi at ved å sette *a-* foran et ord, snur vi betydningen til det motsatte, akkurat som på norsk: *skyldig – uskyldig*. Da ser vi at

averino ikke hatende (mennesker)

La oss se på verselinjen igjen:

verinesu averino,

Det første ordet blir 'blant hatende', og det andre blir 'ikke-hatende'. Hvem er det da som 'vi' i første linje viser til? Jo, det er 'vi' som gjør noe her. Den som gjør noe, står i nominativ, som vi vet. Altså er det 'vi *averino*', 'vi ikke-hatende'.

Dermed kan vi nøste opp de to første linjene i sammenheng:

Susukhaṃ vata jīvāma
verinesu averino,

Virkelig lykkelig sannelig lever vi
blant hatende ikke-hatende,

En bedre oversettelse:

Sannelig lever vi lykkelig
uten hat blant de hatefulle,

I de to siste linjene i verset finner vi:

verinesu manussesu
viharāma averino.

Verbet her er *viharāma*, som betyr nesten det samme som *jīvāma*, nemlig 'vi lever'.

viharati	lever, bor, ferdes
manusso	menneske

Og da kan vi lese også disse linjene:

verinesu manussesu
viharāma averino.

blant hatende mennesker
lever vi ikke-hatende.

Eller:

Midt iblant hatende mennesker
lever vi uten hat.

For å kunne lese de to neste versene trenger du nå faktisk bare to gloser og en liten grammatikk-detalj.

Susukhaṃ vata jīvāma
āturesu anāturā,
āturesu manussesu
viharāma anāturā.

Susukhaṃ vata jīvāma
ussukesu anussukā,
ussukesu manussesu
viharāma anussukā.

ātura	syk, usunn
ussuka	grådig

I forrige vers så vi at *verino* ble snudd til det motsatte ved å sette *a-* foran ordet. De to nye glosene her begynner imidlertid på vokal. Ord som *aātura* eller *aussuka* ville få et sammenstøt mellom vokaler som føles unaturlig på pali. Foran vokaler blir derfor *a-* til *an-*. Derfor får vi disse to ordene:

anātura	sunn, frisk
anussuka	uten grådighet

Ordet *ātura* er ikke det vanlige ordet for 'syk'. Etter min mening handler det derfor ikke om sykdom i vanlig forstand, men snarere om usunne holdninger i sinnet.

Dermed kan vi faktisk lese alle de tre versene:

Susukhaṃ vata jīvāma
verinesu averino,
verinesu manussesu
viharāma averino.

Susukhaṃ vata jīvāma
āturesu anāturā,
āturesu manussesu
viharāma anāturā.

Susukhaṃ vata jīvāma
ussukesu anussukā,
ussukesu manussesu
viharāma anussukā.

Her er mitt forslag til oversettelse:

Sannelig lever vi lykkelig,
uten hat blant de hatefulle.
Midt iblant hatende mennesker
lever vi uten hat.

Sannelig lever vi lykkelig,
sunne midt blant de usunne.
Midt iblant usunne mennesker

lever vi her i sunnhet.

Sannelig lever vi lykkelig,
uten begjær blant de grådige.
Midt iblant grådige mennesker
lever vi uten begjær.

Kommentaren til *Dhammapada* forteller at Buddha uttalte disse tre versene etter at han hadde forhindret en krig mellom to nabofolk. Vi vet ikke om kommentaren er helt til å stole på eller ikke, men uansett så kan jo disse versene også leses som uttrykk for et vakkert ideal om å prøve å sette seg høye mål uansett hva andre gjør.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ?

Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatra tatrābhinandinī, seyyathīdaṃ kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

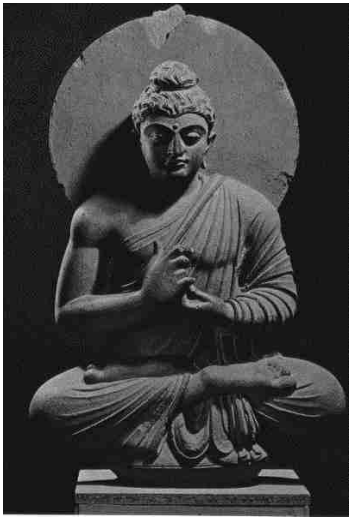

9. Nibbana

Tekst 8. Nibbana

Vi kan også lese et annet vers som har mye til felles med dem vi nettopp har gjennomgått. Dette verset er nr. 227 fra *Theragatha*:

Susukhaṃ vata nibbānaṃ
sammāsambuddhadesitaṃ,
asokaṃ virajaṃ khemaṃ,
yattha dukkhaṃ nirujjhati.

De tre første linjene utgjør en nominalsetning, det vil si en setning uten verb, der vi må skyte inn et *er* ett eller annet sted. Substantivet i setningen, det som de andre ordene retter seg etter, er *nibbānaṃ*. Det er et substantiv i intetkjønn, nominativ, med endelse *-aṃ*, og derfor ser vi at en rekke adjektiver i disse tre linjene også slutter på *-aṃ*, nettopp fordi de sier noe om nibbana.

nibbānaṃ	nibbana (nirvana)
susukhaṃ	meget lykkelig, høyeste lykke
vata	sannelig, virkelig

Susukhaṃ vata nibbānaṃ

betyr derfor:

Nibbana er sannelig den høyeste lykke,

Det lange ordet i neste linje: *sammāsambuddhadesitaṃ,* skal vi først dele opp slik: *sammāsambuddha* + *desitaṃ*.

desita	undervist

sammāsambuddha er en tittel på Buddha som man av og til støter på i tekstene. Dette ordet må vi igjen dele opp: *sammā* + *sam* + *buddha*

sammā	fullkomment
sam-	selv
buddha	oppvåknet

Dette henspiller på at Buddha nådde full oppvåkning selv, på egen hånd, uten hjelp fra noen annen lærer. Vi kunne oversette ordet slik: 'den fullkomment selvoppvåknede', eller 'han som har nådd full oppvåkning på egen hånd'.

Så kan vi gå tilbake til hele det sammensatte ordet:

sammāsambuddhadesitaṃ	fullkomment-selv-oppvåknet-undervist

Det vil si – og dette henspiller på nibbana – det som den fullkomment selvoppvåknede har undervist om eller forklart.

Deretter følger tre ord som beskriver nibbana videre:

asoka	uten sorg
viraja	uten urenhet
khema	fredelig, trygt

Dermed kommer vi til siste linje, som utgjør en egen setning, siden vi finner et verb der. Men setningen knytter seg til de foregående linjene og peker tilbake på nibbana:

yattha dukkhaṃ nirujjhati

yattha	der hvor (altså der, i nibbana)
dukkhaṃ	lidelse, det som gjør vondt
nirujjhati	tar slutt, opphører

Dette gikk jo greit. Nå kan vi oppsummere hele verset:

Susukhaṃ vata nibbānaṃ
sammāsambuddhadesitaṃ,

asokaṃ virajaṃ khemaṃ,
yattha dukkhaṃ nirujjhati.

En noenlunde ordrett oversettelsen blir slik:

Nibbana er sannelig den høyest lykke,
det som den fullkomment selvvåknede har vist oss,
der er det ingen sorger og intet urent, men fredelig,
der hvor lidelsen tar slutt.

Særlig poetisk ble ikke denne versjonen. Jeg nevnte tidligere at jeg har samarbeidet med Tone om en utgivelse av *Theragatha*. Der ble oversettelsen omarbeidet forholdsvis mye for å oppnå bedre poesi. Dikt stiller ofte egne krav til oversettelsen:

Lykkens stille, kjølige bolig
som Den Våkne har ført oss til,
er uten sorg og skinnende ren –
ingen smerte kan finnes der.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Susukhaṃ vata jīvāma
verinesu averino,
verinesu manussesu
viharāma averino.

Susukhaṃ vata jīvāma
āturesu anāturā,
āturesu manussesu
viharāma anāturā.

Susukhaṃ vata jīvāma
ussukesu anussukā,
ussukesu manussesu
viharāma anussukā.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

10. Slutten på det som gjør vondt

Tidligere har vi lest gjennom tekster som definerer den første og den andre av de fire edle sannheter, eller sentrale kjens-gjerninger. Her skal vi se på nummer tre.

Tidligere så vi på bøyningen av noen pronomener. Nå skal vi utvide denne med noen flere kasus i entall:

	Hannkjønn (*den*)	Intetkjønn (*det*)	Hunnkjønn (*den*)
Nominativ	*so*	*taṃ*	*sā*
Akkusativ	*taṃ*	*taṃ*	*taṃ*
Genitiv	*tassa*	*tassa*	*tassā*
Lokativ	*tasmiṃ*	*tasmiṃ*	*tassaṃ*
	tamhi	*tamhi*	*tāyaṃ*

Som vi ser, finnes det varianter i lokativ. Men denne gangen får vi egentlig bare bruk for hunnkjønn genitiv, tassā, som betyr *dens* eller *dennes* og viser tilbake på et annet hunnkjønnsord.

Noe særlig mer grammatikk trenger vi faktisk ikke å gjennomgå før vi ser på hovedteksten:

Tekst 9. Slutten på det som gjør vondt

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ?

Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

Her har vi to setninger, spørsmål og svar, som i tekstene som inneholdt de to første edle sannhetene. Ingen av disse setningene inneholder verb. Altså er det to nominalsetninger, der vi igjen må skyte inn et *er*.

La oss først se på spørsmålet:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ?

Alle elementene i denne setningen har vi sett på tidligere, så det skulle forhåpentligvis ikke være noe særlig problem å forstå den. Det sammensatte ordet *dukkhanirodhaṃ* løser vi opp slik: *dukkha* + *nirodhaṃ*. Betydningen er *lidelse* + *opphør*, eller 'slutten på det som gjør vondt'.

Dermed kan vi gå raskt videre til Buddhas svar:

Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

Først litt sandhi. Vi har tidligere sett at når to vokaler møter hverandre, skjer det noe med dem. En av dem kan falle bort, eller de kan bli slått sammen til én vokal. Men det kan også hende at det blir skutt inn en konsonant mellom dem, en 'overgangskonsonant' kan vi jo kalle det.

Ord nummer to og tre i setningen er egentlig *tassā eva*. Men på sin vei fra *-ā* til *e-* slår tunga raskt opp mot den harde ganen (taket i munnhulen), slik at konsonanten *j* (skrives her *y*) dannes under overgangen.

eva nettopp

Ordene *tassā taṇhāya* hører sammen. Begge er i hunnkjønn, entall, genitiv. Ett for ett betyr de *dettes* og *begjærets*. Til sammen blir det *dette begjærets*, eller bedre: *av dette begjæret*. Når ordet (*y*)*eva* kommer med i uttrykket, blir det *nettopp dette begjærets* eller *av nettopp dette begjæret*.

Det relative pronomenet *yo* (den som, det som) brukes litt annerledes på pali enn på norsk.

Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho osv.

Siden *Yo* er nominativ hannkjønn, knytter det seg til neste ord i nominativ hannkjønn, som her er *asesavirāganirodho*. Her er det kanskje best å finne ut av dette ordet før vi kommer tilbake til *Yo tassā yeva taṇhāya* og ser hvordan vi skal finne ut av dette uttrykket.

Det sammensatte ordet *asesavirāganirodho* løser vi opp slik: *asesa* + *virāga* + *nirodho*. Og de to første ordene her må vi igjen løse opp: *asesa* = *a* + *sesa*.

sesa	rest
asesa	uten rest, dvs. fullstendig, fullt og helt

virāga = *vi* + *rāga*. Forstavelsen *vi-* gjør ofte samme jobb som *-a*, men gjerne med en enda sterkere betoning av atskillelse.

rāgo	lidenskap
virāga	uten lidenskap, frihet fra lidenskap, lidenskapsløs
nirodho	slutt, opphør, avslutning

Hvordan skal vi da forstå hele ordet *asesavirāganirodho*? Enten som 'fullstendig lidenskapsløshet og opphør', eller som 'fullstendig lidenskapsløst opphør'. Det er en interessant nyanseforskjell i disse to tolkningene, men jeg vil ikke prøve å avgjøre hvilken av dem som er riktigst.

Setningen inneholder flere ord, men nå kan vi gå tilbake til begynnelsen av setningen og se om vi kan finne ut av sammenhengen:

> *Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho* osv.
>
> Den som / av dette / nettopp / begjæret / fullstendig-lidenskapsløs-avslutning ...

Når vi skal si dette på mer normalt norsk, kommer vi best ut av det hvis vi bare kutter ut 'som' og heller setter inn 'er'. Og så må vi forandre rekkefølgen av ordene:

> Det er den fullstendig lidenskapsløshet og avslutning ... av nettopp dette begjæret.

Dermed har vi en ramme vi også kan sette de gjenværende ordene inn i.

cāgo	avkall
paṭinissaggo	avvisning
mutti	frigjøring
anālayo	det å slippe taket i

Når vi setter inn disse ordene, får vi en setning omtrent slik:

> Det er den fullstendig lidenskapsløshet og avslutning, avkall, avvisning, frigjøring og å slippe taket i nettopp dette begjæret.

Og nå kan vi endelig oppsummere hele teksten:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ?
Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

> Og hvordan er den edle sannhet om lidelsens opphør (hvordan er den sentrale kjensgjerning om slutten på det som gjør vondt), munker?
>
> Det er den fullstendig lidenskapsløshet og avslutning av nettopp dette begjæret, det er å gi avkall på det, avvise det, fri seg fra det og slippe taket i det.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Susukhaṃ vata nibbānaṃ
sammāsambuddhadesitaṃ,
asokaṃ virajaṃ khemaṃ,
yattha dukkhaṃ nirujjhati.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

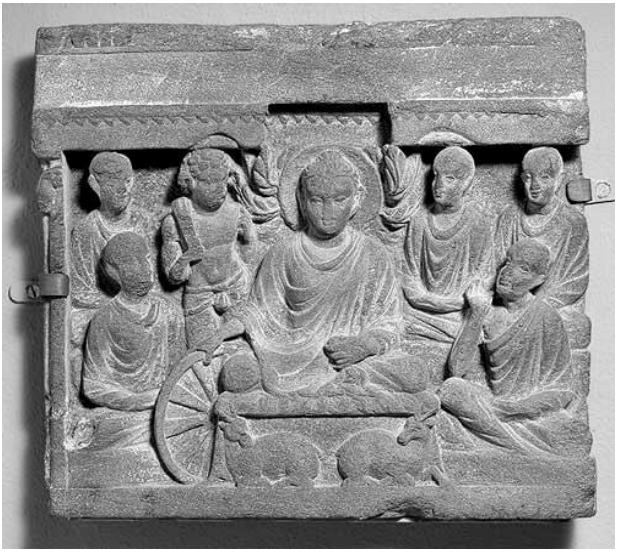

11. Hvordan hatet tar slutt

Instrumentalis

Vi har fortsatt noen nye kasus vi bør se på, og ett av dem er *instrumentalis*. Også her gir navnet et hint om bruksmåten. Et instrument kan være et redskap, hjelpemiddel eller verktøy, og instrumentalis brukes nettopp om slikt som fungerer som verktøy eller hjelpemiddel – noe vi bruker for å oppnå et resultat. Et godt eksempel på norsk er: 'Jeg hogger ved *med øksa*.' Her sier *med øksa* at øksa er hjelpemiddelet. På pali ville vi da ikke skrive noe ord for *med*, men sette *øksa* i instrumentalis. Hannkjønns- og intetkjønnsord i -*a*-klassen

ender i entall på *-ena* i instrumentalis, og denne endelsen forteller oss akkurat det samme som det norske ordet *med*.

Ser vi en instrumentalis-endelse på et ord, skal vi altså tenke *med* eller *ved hjelp av*, så har vi meningen. I noen tilfeller kan også *sammen med* passe. Hunnkjønnsord i entall får endelsen -āya.

Dermed kan vi bygge videre på bøyningsskjemaet for substantiv i -*a*-klassen, entall. Vi kan legge merke til to ting som bidrar til å gjøre det lettere å lære disse bøyningene. Den ene er at bortsett fra i de to første kasusene, nominativ og vokativ, blir hannkjønn og intetkjønn bøyd likt. Den andre er at i hunnkjønn er formene like i samtlige kasus nedover, bortsett fra de tre første kasusene. Mange av disse formene har vi allerede støtt på i forskjellige tekster. Det kan være lurt å prøve å lære dette skjemaet grundig etter hvert. Helt ferdig er det ikke ennå. Vi har nå seks kasus, og det gjenstår to kasus. Men de tar vi senere.

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*devo*	*saccaṃ*	*jarā*
Vokativ	*deva*	*saccaṃ*	*jare*
Akkusativ	*devaṃ*	*saccaṃ*	*jaraṃ*
Instrumentalis	*devena*	*saccena*	*jarāya*
Genitiv	*devassa*	*saccassa*	*jarāya*
Lokativ	*deve*	*sacce*	*jarāya*
	devasmiṃ	*saccasmiṃ*	*jarāyaṃ*
	devamhi	*saccamhi*	

Flertall

Til nå har vi ikke sett så nøye på flertallsformene. Men her har vi flertallsbøyningen av de samme ordene som over:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*devā*	*saccāni*	*jarā*
		saccā	*jarāyo*
Vokativ	*devā*	*saccāni*	*jarā*
		saccā	*jarāyo*
Akkusativ	*deve*	*saccāni*	*jarā*
		saccā	*jarāyo*
Instrumentalis	*devehi*	*saccehi*	*jarāhi*
Genitiv	*devānaṃ*	*saccānaṃ*	*jarānaṃ*
Lokativ	*devesu*	*saccesu*	*jarāsu*

Vi trenger ikke å lære alle disse akkurat nå. Men i følgende tekst får vi bruk for intetkjønnsformen som slutter på *-āni*.

Tekst 10. Hvordan hatet tar slutt

Så skal vi se på vers nr. 5 fra *Dhammapada*:

Na hi verena verāni
sammantīdha kudācanaṃ,
averena ca sammanti,
esa dhammo sanantano.

hi	for
ca	og

Det finnes mange forskjellige versemål på pali. Enderim blir ikke brukt. Det som skiller versemålene, er antall stavelser og det rytmemønsteret som oppstår ved skiftende mønstre av lange og korte stavelser. Vi skal ikke gå inn på disse versemålene her, men det kan være nyttig å vite at noen ganger blir det skutt inn små ord som ikke har noen annen oppgave enn å få mønsteret i verselinjen til å gå opp. De to små ordene over, særlig *ca*, er ikke stort mer enn 'fyllstoff', og vi kan se bort fra dem når vi oversetter, om vi vil.

På begynnelsen av første linje finner vi ordet:

na ikke

og på slutten av linje nr. 2 finner vi:

kudācanaṃ noensinne

Disse to ordene hører sammen, slik at kombinasjonen

na ... kudācanaṃ betyr 'ikke noensinne', eller 'aldri'.

I første linje finner vi to forskjelllige former av intetkjønns-ordet:

veraṃ hat

nemlig: *verena verāni*

Det første av disse, *verena,* er instrumentalis, entall. Det må altså bety *ved hjelp av hat*, eller noe lignende. Det andre,

verāni, er flertall. Det kan være ett av de tre første kasusene: nominativ, vokativ eller akkusativ. Hvilket?

Det er litt uvant for oss å se *hat* i flertall. Vi snakker jo ikke om *flere hater*. Vi må derfor heller tenke oss noe slikt som *hatefulle tanker* eller *hatefulle følelser*.

Så spørs det: hvilket kasus kan dette være? Hvis det er vokativ, vil det si at dikteren snakker til de hatefulle tankene. Det gjør han ikke her. Hvis det er nominativ, hvis *de hatefulle tankene* altså gjør noe i setningen, bør vi kunne finne et verb som også står i flertall, som sier hva de gjør. Hvis vi ikke finner noe slikt verb, kan det være akkusativ, altså at noe blir gjort med *de hatefulle tankene*. Derfor skal vi gå på jakt etter verbet.

I linje 2 finner vi *sammantīdha,* og her ringer det noen varselsklokker for sandhi. Dette er nemlig to ord som har smeltet sammen i lang *i*: *sammantīdha* = *sammanti* + *idha*

idha	her
sammanti	(de) faller til ro

Oppslagsformen av dette verbet er:

sammati	(han/hun/den/det) faller til ro

Men her står det altså *sammanti*, i flertall, og det var nettopp et slikt verb i flertall vi var på jakt etter. Altså er det verāni som gjør noe her – det er nominativ. Det er *verāni* som *sammanti* – det er *de hatefulle tankene* som *faller til ro*.

Men stopp nå litt! Hva sto det egentlig i de to første verselinjene?

Na hi verena verāni
sammantīdha kudācanaṃ,

Sto det at de faller til ro? Nei. Det står jo at de *aldri* faller til ro ... og så må vi ta med ordet *verena – ved hjelp av hat* (instrumentalis)!

En helt ordrett oversettelse av disse to linjene blir da:

Ikke for /ved hjelp av hat/ /de hatefulle tankene/
/faller til ro/ her noensinne.

Dette kan vi omskrive til bedre norsk:

For hatet faller aldri til ro
ved hjelp av hat.

Og så kan vi se på neste linje:

averena ca sammanti,

Vi husker at ved å sette *a-* foran et ord, snur vi det til det motsatte:

averena ved hjelp av ikke-hat, med vennlighet

averena ca sammanti,

blir derfor:

/Ved hjelp av ikke-hat/ og (dette ordet kan vi hoppe over)
/faller de til ro/.

Hvem ‘de’ er det som faller til ro? Jo, selvsagt snakkes det fortsatt om verāni, om *de hatefulle følelsene*, eller kort og godt om *hatet*.

Siste linje:

esa dhammo sanantano.

esa	dette (påpekende pronomen)
dhammo	lære, lov
sanantano	gammel, fra gammelt av, evig

Dette (er en) evig lov.

Da kan vi oppsummere hele verset:

Na hi verena verāni
sammantīdha kudācanaṃ,
averena ca sammanti,
esa dhammo sanantano.

Dette har jeg valgt å oversette slik:

For aldri kan vel dette skje:
at hat tar slutt ved mere hat.
Av vennlighet tar hatet slutt,
det er en evig lov.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ?

Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

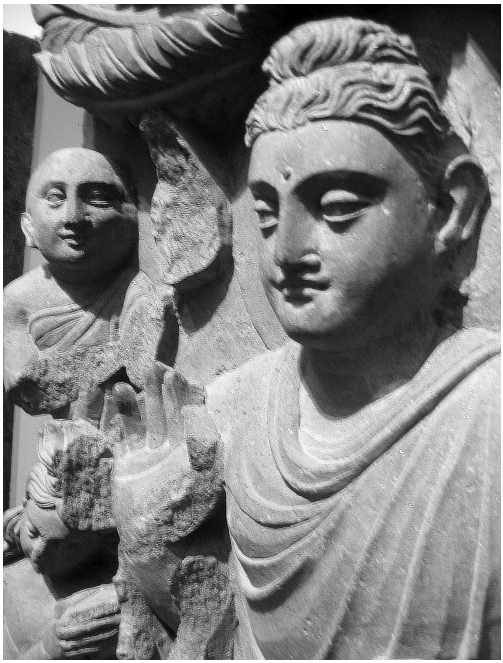

12. Tanken går forut for alle ting

Substantiv som ender på *-as* (*-o*)

Vi har sett at de fleste substantivene og adjektivene har en grunnstamme som ender på *-a*. Vi sier de tilhører *-a*-klassen. Så har vi vært borti noen få som ender på *-u* eller *-i*. Det finnes også noen andre klasser eller grupper av substantiver som bøyes annerledes. Et substantiv som nesten har en klasse for seg selv, er *manas*, eller *mano*, som betyr *sinn* eller *tanke*. For-

skjellige grammatikere er litt uenige om hva de skal kalle denne klassen. Men her trenger vi egentlig bare å lære to bøyningsformer av dette ordet, så da kan vi la grammatikernes diskusjon bli liggende.

De to formene vi får bruk for, er:

Nominativ, men også grunnform i sammensatte ord: *mano*.
Instrumentalis: *manasā* – med (et) sinn, med sinnet.

Ablativ

Ablativ er et kasus som tilsvarer norsk *fra*. Hvis vi reiser *fra byen*, skal *byen* stå i ablativ. Det vil si at ablativ-endelsen erstatter ordet *fra* eller *ut fra,* akkurat som instrumentalis-endelsen erstatter *med* eller *ved hjelp av*.

Ablativ blir også brukt i overført betydning i logisk argumentasjon: *ut fra* det eller det premisset (premisset settes da i ablativ) følger den eller den konsekvensen.

Det finnes flere varianter av ablativ-endelse i -*a*-klassen av substantiver, entall:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Ablativ	*devā*	*saccā*	*jarāya*
	devasmā	*saccasmā*	
	devamhā	*saccamhā*	
	devato	*saccato*	

Vi trenger ikke å lære alle disse formene nå. Jeg vil bare be deg legge merke til den varianten som ender på -*to*. Den skal vi straks møte i pronomenet *taṃ* (det, dette). I ablativ heter det

nemlig *tato*, som da betyr *ut fra dette*, *som en følge av dette* eller *derav*.

Tekst 11. Tanken går forut for alle ting

Nå skulle vi være rustet til å lese de to første versene i *Dhammapada*:

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ dukkhamanveti
cakkaṃ va vahato padaṃ.

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce pasannena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ sukhamanveti
chāyā va anapāyinī.

De to første linjene danner en nominalsetning, uten verb:

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;

Substantivet her er *dhammā*, som er nominativ, flertall. De tre andre ordenene er adjektiver som beskriver *dhammā* og derfor står i samme kasus (nominativ) og tall (flertall). Tidligere har

vi sett at *dhammo* kan bety lære eller lov. Men dette ordet kan ha flere betydninger. Det brukes noen ganger til å betegne de minste elementene i vår opplevelse av verden, av verden slik vi opplever den, og da kan det noen ganger oversettes som *fenomener*. Noen ganger brukes det også i en så generell og uspesifisert betydning at det best kan oversettes som *ting*.

Når denne setningen derfor sier noe om *dhammā*, at *dhammā* er noe, sier den ikke noe om lover eller læresetninger, men om alle ting vi opplever. Og hva er det som kjennetegner alle ting? Vi ser at ordet *mano* – 'sinn' eller 'tanke' – går igjen i alle disse tre ordene. Da utelater vi dette leddet et øyeblikk, og ser hva vi da sitter igjen med:

pubbaṅgama	forutgått
seṭṭha	styrt
maya	laget

Av dette får vi:

manopubbaṅgamā	forutgått av sinnet/tanken
manoseṭṭhā	styrt av sinnet/tanken
manomayā	laget av sinnet/tanken

Dermed kan de to første linjene oversettes slik:

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;

Tanken går forut for alle ting,
tanken styrer dem, tanken skaper dem.

La oss se på de neste to linjene. Der finnes det verb – to verb, til og med:

manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,

Som nevnt over er manasā instrumentalis av *mano*, det vil si *med tanke*, *med sinn*. Det siste ordet på første linje står også i instrumentalis: *paduṭṭhena*

paduṭṭha fordervet, ond

Disse to instrumentalisene hører sammen: *med fordervet sinn, med onde tanker*.

I andre linje finner vi to verb i presens (nåtid), entall:

bhāsati snakker, taler
karoti gjør, handler

Det står ikke hvem som taler og handler. Men i verbformen er det innebygd et han/hun/den/det som vi kan bruke når det ikke står noe mer om hvem som utfører disse tingene.

Tidligere har vi støtt på småord som aldri kan stå først i en setning, som *pi* (også), *ca* (og) og *hi* (for). De blir vanligvis satt rett etter det første ordet i setningen. Grammatikerne kaller slike ord for *enklittiske*. Her har vi to andre slike enklittiske ord, nemlig *ce* og *vā*.

ce hvis
vā eller

En annen særegenhet ved *vā* er at når vi på norsk nøyer oss med å si *eller* bare én gang: 'hummer *eller* kanari', blir det på pali satt inn etter hvert av leddene: 'hummer *vā* kanari *vā*).

Da får vi prøve å samle trådene og se hva disse to linjene sier:

manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,

Hvis med fordervet sinn
(man) taler eller handler

Dermed kan vi gå videre til de to siste linjene i første vers:

tato naṃ dukkhamanveti
cakkaṃ va vahato padaṃ.

Som vi så over, er *tato* en ablativform av pronomenet *det*, som betyr: 'ut fra det', 'derav', 'som en følge av dette'.

naṃ	ham

Ordet *dukkhamanveti* er to ord, sammenkoblet med sandhi. Vi løser det opp slik: *dukkham + anveti*.

dukkhaṃ	smerte, lidelse
anveti	følger

Altså får vi:

tato naṃ dukkhamanveti

Derav (ut fra det at han taler eller handler med fordervet sinn) ham smerte/lidelse følger.

Eller:

Da vil smerten følge ham

Og så kommer vi til siste linje i verset:

cakkaṃ va vahato padaṃ.

cakkaṃ	hjul
va	liksom (dette er også et enklittisk ord)
vahato	trekkdyrets (dette er genitiv i en bøyningsklasse vi ennå ikke har sett på)
padaṃ	fot

Dermed blir linjen slik:

liksom hjulet (følger) trekkdyrets fot.

Vi kan nå oppsummere hele første vers:

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ dukkhamanveti
cakkaṃ va vahato padaṃ.

Da kan vi sette opp følgende grovoversettelse:

Tanken går forut for alle ting,
tanken styrer dem, tanken skaper dem.
Hvis med fordervet sinn
man taler eller handler,
vil smerten alltid følge ham
slik hjulet følger trekkdyrets fot

Det andre verset er nokså likt det første. Vi trenger bare å se på noen få nye gloser.

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce pasannena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ sukhamanveti
chāyā va anapāyinī.

pasanna	lys, avklaret, god
sukhaṃ	lykke
chāyā	skygge
anapāyinī	som ikke går bort

En grovoversettelse blir dermed:

Tanken går forut for alle ting,
tanken styrer dem, tanken skaper dem.
Hvis med avklaret sinn
man taler eller handler,
vil lykken alltid følge ham
liksom skyggen som aldri blir borte.

Og nå kan vi oppsummere begge versene:

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ dukkhamanveti
cakkaṃ va vahato padaṃ.

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce pasannena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ sukhamanveti
chāyā va anapāyinī.

I min oversettelse av Dhammapada har jeg omskrevet disse versene litt for å få bedre norsk ut av det:

Tanken går forut for alle ting,
tanken styrer dem, tanken skaper dem.
Som hjulet følger oksens fot
vil smerten alltid følge den
som taler og handler med onde tanker.

Tanken går forut for alle ting,
tanken styrer dem, tanken skaper dem.
Så trofast som hans egen skygge
vil lykken alltid følge den
som taler og handler med gode tanker.

Disse to versene går like til kjernen av buddhistisk psykologi. De peker på hvor viktig sinnet, tankene eller holdningene våre er for alt hva vi foretar oss. De peker også på at alle handlinger som har utspring i sinnet eller tankene, har gode eller dårlige konsekvenser for oss. Dette kalles *kamma*, et ord som kanskje er bedre kjent i sanskrit-versjonen: *karma*. Neste tekst sier litt mer om *kamma*.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Na hi verena verāni
sammantīdha kudācanaṃ,
averena ca sammanti,
esa dhammo sanantano.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

13. Kamma

Absolutiv

På pali finnes det en bøyning av verbene som ikke direkte tilsvarer noe vi har på norsk. Grammatikerne har to forskjellige navn på denne bøyningsformen. Noen kaller den *gerundium*. Men dette ordet blir også brukt om en helt annen bøyningsform. Noen har kanskje lært om *gerund* i norsk grammatikk, men dette er noe helt annet. Derfor foretrekker jeg å bruke den andre betegnelsen som man kan finne i pali-grammatikker, nemlig *absolutiv*, for å unngå forveksling.

Absolutiv kan opptre i forskjellige former. Den vanligste formen, og det er denne vi får bruk for i følgende tekst, slutter på *-tvā*, eventuelt med en *-i-* foran: *-itvā*. Den gode nyheten er imidlertid at denne endelsen ikke blir bøyd verken i entall, flertall eller noe annet. Den forblir uforandret.

Et verb i absolutiv avslutter én setning og forventer en fortsettelse i en ny setning. Vi kan ta et eksempel, der vi bruker de to verbene bhāsati (han snakker) og gacchati (han går). Bhāsati blir bhasitvā i absolutiv. Bhasitvā betyr omtrent 'etter å ha snakket' eller 'da han hadde snakket'. Vi kan lage en liten setning av dette: Bhasitvā gacchati. Dette ville da bety noe slikt som: 'Etter å ha snakket, går han', 'når han har snakket, går han', 'når han er ferdig med å snakke, går han' eller 'først snakker han, deretter går han'.

Det vil si at absolutiv-endelsen ikke sier noe om hvem som utfører handlingen. Denne informasjonen kommer først i neste verb, her gacchati, som står i 3. person entall og dermed viser at det er han, hun, den eller det som først snakker og deretter går.

Absolutiv sier altså noe om rekkefølgen ting skjer i. Først blir det ene gjort – og det er dette verbet som da står i absolutiv, og deretter blir noe annet gjort. Akkurat hvordan vi skal ordlegge oss på norsk i slike tilfeller, kommer an på sammenhengen.

Tekst 12. Kamma er intensjonelle handlinger

Cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi. Cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā.

Vi begynner med å løse opp en sandhi. *Cetanāhaṃ* løser vi opp slik: *cetanā* + *ahaṃ*.

cetanā	intensjon, hensikt
ahaṃ	jeg

bhikkhave	munker
kammaṃ	handling, kamma
vadati	sier, kaller

Vi kjenner igjen vokativen bhikkhave. Buddha henvender seg her til noen munker.

Verbet *vadāmi* er 1. person entall av *vadati*, altså '*jeg* sier' eller 'jeg kaller'. Da ser vi at den første setningen blir slik:

Cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi.

Den ordrette oversettelsen blir: 'Intensjon jeg munker kamma kaller'. Men dette må vi bearbeide til en mer meningsfylt setning. Det kan for eksempel være: 'Intensjon kaller jeg kamma, munker.' Eller eventuelt: 'Det sier jeg dere, munker, at kamma er intensjon.'

Den andre setningen begynner med en absolutiv:

Cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā.

Cetayitvā kommer av *cetayati*, som betyr 'tenker', eller 'har til hensikt'.

cetayati	tenker, har til hensikt
karoti	gjør
kāyo	kropp
vācā	tale
mano	sinn, tanke

Da må setningen begynne slik:

Cetayitvā kammaṃ karoti ...

‘Etter å ha tenkt, handlingen gjør (man) ...’, eller: ‘Etter å ha tenkt utfører man en handling ...

Og så avsluttes setningen med tre substantiver i instrumentalis: kāyena vācāya manasā. Det første, kāyena, er hannkjønn. Det andre, vācāya, er hunnkjønn, og det tredje, manasā, tilhører en egen bøyningsklasse. Men alle tre står i kasuset instrumentalis. Altså: ‘*med* kroppen’, ‘*med* talen’ og ‘*med* tanken’.

Cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā.

Etter å ha tenkt utfører man en handling med kropp, ord eller tanke.

Nå kan vi oppsummere:

Cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi. Cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā.

Dette kan oversettes for eksempel slik:

Jeg sier at kamma er intensjon, munker. Først tenker man tanken, og deretter utfører man en handling med kropp, ord eller tanke.

Dette innebærer at det bare er intensjonelle handlinger, handlinger som man gjør med vitende og vilje, som regnes som *kamma* i buddhistisk forstand. Hvis du stjeler, innebærer dette

negativ *kamma* og medfører negative konsekvenser. Men hvis du rent uforvarende kommer til å ta med deg noe som ikke er ditt, hvis du tar det ved en feiltagelse og slett ikke hadde tenkt å tilegne deg noe som ikke er ditt, regnes det ikke som negativ *kamma*.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ dukkhamanveti
cakkaṃ va vahato padaṃ.

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce pasannena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ sukhamanveti
chāyā va anapāyinī.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

14. Veien til avslutning

Den neste teksten, som beskriver den fjerde av de fire edle sannhetene, inneholder ikke noen spesielle grammatikk-problemer.

Tekst 13. Den åttedelte veien

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ?

Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathīdaṃ sammādiṭṭhi sammā-saṅkappo sammā-vācā sammā-kammanto sammā-ājīvo sammā-vāyāmo sammā-sati sammā-samādhi.

Vi kjenner igjen mønsteret fra de tre foregående 'edle sannhetene' i tekst 3, 6 og 9.

Det lange ordet *dukkhanirodhagāminī* inneholder noen ord vi har sett før: *dukkha* + *nirodha* + *gāminī*.

dukkha	smerte, lidelse, det som gjør vondt
nirodha	opphør, avslutning, slutt
gāminī	gående, som går, som fører til
paṭipadā	vei

Da blir *dukkhanirodhagāminī paṭipadā* 'veien som fører til slutt på lidelse', og hele spørsmålet:

> *Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ?*

kan vi oversette slik:

> Og hvordan er den edle sannhet om veien som fører til slutt på lidelse, munker?

Svaret begynner slik:

Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo

ayam	denne
eva	nettopp

Ayam eva, 'denne nettopp', må vi oversette: 'Det er nettopp denne ...'

ariya	edel

Noen folkegrupper i Nord-India kalte seg selv ariya, 'de edle'. På 1800-tallet var det noen europeiske forskere som misforsto slektskapet mellom indiske og europeiske språk og trodde at disse ariya – 'arierne' – var selve 'urfolket', noe som slett ikke er riktig. Dette førte igjen til at dette ordet ble misbrukt av tyske raseteoretikere, som tildelte seg selv rollen som 'ur-rasen'.

aṭṭha	åtte (her ser vi igjen en klar likhet med norsk)
aṅgaṃ	ledd, del, faktor (substantiv)
aṅgika	leddet, delt, med faktorer (adjektiv)
aṭṭhaṅgika	åttedelt, åtteleddet
maggo	vei

Da ser vi at *Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo* betyr:
Det er nettopp denne edle åttedelte veien

Det neste ordet:

seyyathīdaṃ	nemlig

fungerer her nærmest bare som et kolon, som viser at nå kommer en liste. Og listen over de åtte leddene i den åttedelte veien begynner alle med samme ord, nemlig:

sammā	rett, riktig, fullkommen

De åtte faktorene, eller leddene, er:

diṭṭhi	syn, mening, forståelse
saṅkappo	hensikt, beslutning, tanke
vācā	tale
kammanto	handling, gjerning, arbeid
ājīvo	levebrød, levevei
vāyāmo	bestrebelse, iherdig innsats
sati	oppmerksomhet
samādhi	konsentrasjon

Da kan vi oversette hele teksten:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ?

Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathīdaṃ sammā-diṭṭhi sammā-saṅkappo sammā-vācā sammā-kammanto sammā-ājīvo sammā-vāyāmo sammā-sati sammā-samādhi.

Og hvordan er den edle sannhet om veien som fører til slutt på lidelse, munker?

Det er den edle åttedelte veien, som er rett syn, rett hensikt, rett tale, rett handling, rett levevei, rett bestrebelse, rett oppmerksomhet og rett konsentrasjon.

Det kunne skrives mye om hva som menes med hvert enkelt av disse leddene. Hva menes med rett tanke osv.? Men det ville føre for langt å gå inn på noen detaljerte utredninger her i denne enkle gjennomgåelsen av teksten.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi. Cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

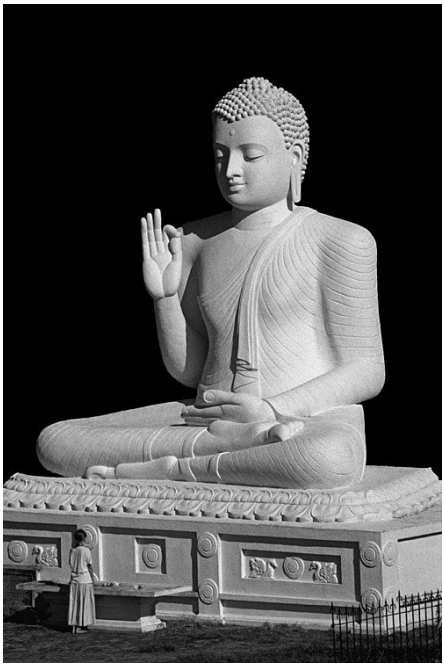

15. De vise temmer seg selv

Kasus og ordenes rekkefølge

Vi har sett at nominalsetninger uten verb kan forekomme. Når en setning inneholder et verb, kommer dette verbet normalt sist i setningen. Men siden kasusendelsene sier klart ifra om hvem som er aktiv, hvem som gjør noe, i setningen, kan ordene egentlig komme i hvilken som helst rekkefølge uten at det skulle oppstå noen misforståelser, og det hender det da også at

de gjør. Dette skal vi se eksempler på i vers nr. 80 fra *Dhammapada*:

Tekst 14. De vise temmer seg selv

Udakaṃ hi nayanti nettikā,
usukārā namayanti tejanaṃ,
dāruṃ namayanti tacchakā,
attānaṃ damayanti paṇḍitā.

I hver linje finner vi et substantiv i nominativ flertall. Det er 'noen (flertall)' som gjør noe. Derfor står hvert verb også i 3. person flertall og slutter på *-anti*. Det eller den som det blir gjort noe med, står i akkusativ. Legg merke til at den som gjør noe, altså nominativen, her står sist i linje 1, 3 og 4, men først i linje 2. Dette har ikke noe å si for betydningen.

udakaṃ	vann
hi	for (utfyllende ord, unødvendig å oversette)
nayati	leder, fører
nettiko	en som leder (har sammenheng med verbet *nayati*). Her er det tydelig at det er en yrkesbetegnelse for en som er ekspert på å lede vannet, altså en vanningsekspert
usukāro	pilmaker
namayati	bøyer. Det ser ut til at ordet brukes både om å bøye og om å bøye ut, dvs. rette ut
tejanaṃ	pilskaft
dāru	tre, ved
tacchako	snekker

attā	seg selv (dette ordet skal vi se nærmere på under)
damayati	temmer
paṇḍito	vismann, en vis

Ordet attā kan være et pronomen. Da betyr det 'selv, seg selv'. Men det kan også opptre som substantiv i filosofiske samtaler, og da betyr det 'selv', 'selvet', 'jeg-et'.

Det bøyes slik i nominativ og akkusativ entall:

Nominativ	*attā*
Akkusativ	*attānaṃ*

Dermed kan vi oversette verset direkte, uten noen komplikasjoner:

Udakaṃ hi nayanti nettikā,
usukārā namayanti tejanaṃ,
dāruṃ namayanti tacchakā,
attānaṃ damayanti paṇḍitā.

En vanningsekspert leder vannet,
en pilmaker retter ut pila,
snekkerne bøyer treverket,
de vise temmer seg selv.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariya-saccaṃ?

Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathīdaṃ sammā-diṭṭhi sammā-saṅkappo sammā-vācā sammā-kammanto sammā-ājīvo sammā-vāyāmo sammā-sati sammā-samādhi.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

16. En hyllest til Buddha

Dativ

Nå har vi sett på alle kasusene i pali – unntatt ett, nemlig dativ. Dativ har den funksjonen at det betegner den som drar fordel av en handling. La oss ta noen eksempler på norsk først: 'Jeg gir *deg* boka.' Vi kunne også si: 'Jeg gir boka *til deg*.' Den som her drar fordel av handlingen, er *deg*, så på pali skal altså *deg* her stå i dativ. Et annet eksempel: 'Jeg gjør *deg* en tjeneste.' Her kunne vi også si: 'Jeg gjør en tjeneste *for deg*.'

Fortsatt er det *deg* som drar fordel av handlingen. Når vi ser et ord i dativ, kan vi altså omskrive ved å sette inn enten *til* eller *for*.

Det som imidlertid kan gjøre saken litt vanskelig på pali, er at dativ-formene stort sett er lik genitiv-formene. Ofte må vi derfor bruke litt logisk skjønn for å finne ut om en form er genitiv eller dativ, om det er snakk om et eiendomsforhold (genitiv) eller en handling noen har fordel av (dativ).

Vi kan se på noen bøyningsformer:

Substantiver på -*a*, entall:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Genitiv	*devassa*	*saccassa*	*jarāya*
Dativ	*devassa* *devāya*	*saccassa*	*jarāya*

Hannkjønn har altså en variantform på -āya i dativ entall, og denne forekommer ikke i genitiv. Så her har vi en forskjell.
Flertall:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Genitiv	*devānaṃ*	*saccānaṃ*	*jarānaṃ*
Dativ	*devānaṃ*	*saccānaṃ*	*jarānaṃ*

En klasse av substantiver i hannkjønn som vi ikke har sett på ennå, ender på -*ant*. I nominativ ender de på -ā, og kan derfor ved første øyekast se ut som hunnkjønnsord. Men bøyningen ellers er annerledes enn hos hunnkjønnsordene på -ā.

Vi setter opp bøyningen i entall av ordet *bhagavā*. Dette var den vanligste hedersbetegnelsen for Buddha. Når elevene hans henvendte seg til ham eller snakket om ham, brukte de

som oftest dette ordet, og det ga uttrykk for stor respekt. Jeg har valgt å oversette det som *Mester*. Når andre snakket om ham eller til ham, brukte de som oftest slektsnavnet hans, *Gotama*. Dette ble også regnet som en høflig og respektfull tiltaleform.

Nominativ	*bhagavā*
Vokativ	*bhagavā*
Akkusativ	*bhagavantaṃ*
Instrumentalis	*bhagavatā*
Ablativ	*bhagavatā*
Genitiv	*bhagavato*
Dativ	*bhagavato*
Lokativ	*bhagavati*

Nå kan vi også sette opp samtlige kasus av pronomenene i 3. person: *han, hun, den, det*:

	Hannkjønn	Intetkjønn	Hunnkjønn
Nominativ	*so*	*taṃ*	*sā*
Akkusativ	*taṃ*	*taṃ*	*taṃ*
Instrumentalis	*tena*	*tena*	*tāya*
Ablativ	*tasmā*	*tasmā*	*tāya*
	tamhā	*tamhā*	
	tato	*tato*	
Genitiv	*tassa*	*tassa*	*tāya*
Dativ	*tassa*	*tassa*	*tāya*
Lokativ	*tasmiṃ*	*tasmiṃ*	*tāyaṃ*
	tamhi	*tamhi*	

Det finnes også noen flere variantformer, men dette er tilstrekkelig her og nå.

Tekst 15. Hyllest til Buddha

Etter all denne nye grammatikken kommer nå en meget kort tekst. Den brukes ofte til å innlede seremonier og resitasjoner:

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Det første ordet i setningen står i nominativ, og det er hannkjønn, entall:

namo bøying. Dette ordet har sammenheng med verbet *namayati*, 'bøyer', som vi så i forrige tekst. Det betyr her en respektfull bøyning, bukking eller hilsen.

Alle de gjenværende ordene i setningen er enten genitiv eller dativ. Formene i genitiv og dativ er like her, så det er umulig å si hva som er hva bare ut fra de enkelte ordene. Vi får se på hva hvert enkelt ord betyr, så skulle spørsmålet løse seg nokså enkelt:

tassa dette er genitiv/dativ av *ham*, som vi bøyde lenger oppe.

bhagavato genitiv/dativ av bhagavā, det vil si *Mesteren*

arahato genitiv/dativ av *arahā* (sanskrit: *arahant*) Dette ordet betyr egentlig 'en som er verdig', dvs. verdig til heder og ære. Derfor bruker jeg oversettelsen 'ærverdig'. Men det ligger en helt

spesifikk betydning i dette ordet. En *arahā* er en person som har nådd full oppvåkning. Buddha er derfor en *arahā*.

sammāsambuddhassa genitiv/dativ av *sammāsambuddho*. Som vi har sett tidligere kan vi løse opp dette ordet slik: *sammā* + *sam* + *buddho*, dvs. fullkomment + selv + oppvåknet.

En hvilken som helst person som har nådd full oppvåkning, er derfor en *arahā* . Buddha var en *arahā* og de av elevene hans som nådde full oppvåkning, var også *arahāer* . Men bare Buddha selv var en *sammāsambuddho*, for det var bare han som hadde funnet veien til oppvåkningen på egen hånd. Andre som ble *arahāer* hadde ikke funnet veien selv, men fulgt Buddhas veiledninger.

Men vi må tilbake til spørsmålet: Står disse ordene i genitiv eller dativ? Hvis de står i genitiv, betyr det at Buddha eier hilsenen. Hvis de står i dativ, betyr det at hilsenen er til ære for Buddha. Svaret gir seg selv. Dette må være dativ.

Da kommer vi endelig i mål med en oversettelse:

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

En bøyning/hilsen til ham, til Mesteren, til Den ærverdige, til Den fullkomment selvoppvåknede.

Eller vi kan omskrive det litt:

Jeg bøyer meg for Mesteren, Den ærverdige, for Han som har oppnådd den fullkomne oppvåkning på egen hånd.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

> Udakaṃ hi nayanti nettikā,
> usukārā namayanti tejanaṃ,
> dāruṃ namayanti tacchakā,
> attānaṃ damayanti paṇḍitā.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

17. Smaken av frihet

I denne teksten skal vi ikke streve med noen nye grammatikk-leksjoner, men bare lese og kose oss med teksten. Nåja, mens vi nå likevel snakker om grammatikk – her blir det anledning til å repetere nominativ entall hannkjønn.

Tekst 16. Smaken av frihet

Seyyathā pi, Pahārāda, mahāsamuddo ekaraso loṇaraso; evamevaṃ kho, Pahārāda, ayaṃ dhammavinayo ekaraso vimuttiraso.

Det er noen sammensatte ord her. I ordlisten under setter jeg opp bare de enkeltordene som de lengre ordene består av, så finner du sikkert ut av dette selv:

seyyathā	liksom, på samme måte som
Pahārāda	en person som Buddha snakket med her
mahā	stor
samuddo	hav
eka	en
raso	smak
loṇaṃ	salt
evamevaṃ	nettopp slik
ayaṃ	denne
dhammo	Buddhas lære
vinayo	reglene som munker og nonner følger. *Dhammavinayo* brukes ofte som en samlebetegnelse for buddhismens lære og organisasjon
vimutti	frigjøring, frihet

Da kan vi gå direkte til oversettelsen:

Seyyathā pi, Pahārāda, mahāsamuddo ekaraso loṇaraso; evamevaṃ kho, Pahārāda, ayaṃ dhammavinayo ekaraso vimuttiraso.

På samme måte som det store havet bare har én smak, nemlig smaken av salt, Paharada, slik har også hele min lære bare én smak, nemlig smaken av frihet.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

18. Måtte alle bli lykkelige!

Imperativ

Når vi gir en ordre eller en kommando, bruker vi den formen av verbet som kalles *imperativ*. Noen norske eksempler er: 'Gå! Kom! Sitt!'

På pali bøyer vi verbene i tall og person, og det gjelder også for imperativ. 1. person brukes sjelden, og siden bøyningen i 1. person er lik presens-bøyningen, ser vi bort fra denne.

Men så har vi en interessant betydningsforskjell mellom 2. person og 3. person. 2. person imperativ tilsvarer den imperativen vi har på norsk, altså en ordre eller en direkte oppfordring. 3. person, derimot, gir ikke uttrykk for noen ordre, men for et høflig håp om at noe skal skje. Vi kan ta verbet *carati*, 'gå, ferdes, vandre', som eksempel. Bøyningene ser slik ut:

	Entall	Flertall
2. person	*cara*	*caratha*
	(gå, du!)	(gå, dere!)
3. person	*caratu*	*carantu*
	(jeg håper du går)	(jeg håper dere går)

Tekst 17. Måtte alle bli lykkelige!

Sukhino vā khemino hontu,
sabbe sattā bhavantu sukhitattā.

Vi har ikke sett så mye på *-in*-stammene, men de to formene på *-ino* som opptrer her, er begge nominativ flertall.

sukhino	lykkelige
khemino	fredelige, trygge

Tidligere har vi sett at *er* kan hete *atthi*. På pali finnes det to andre verb som også betyr *er*, og begge opptrer i disse verselinjene.

hoti	er
bhavati	er

Egentlig er dette to dialektvarianter av ett og samme ord, men de brukes om hverandre.

I dette verset opptrer begge i 3. person imperativ flertall. Både *hontu* og *bhavantu* betyr derfor nøyaktig det samme: 'måtte de være/bli', eller 'jeg håper at de vil være/bli'.

sabbe	alle (nominativ, flertall)
satto	levende vesen
sukhitatta	lykkelig til sinns

Dermed kan vi oppsummere:

Sukhino vā khemino hontu,
sabbe sattā bhavantu sukhitattā.

En oversettelse kan se slik ut:

Måtte de finne lykke eller fred!
Måtte alle levende vesener bli lykkelige til sinns!

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Seyyathā pi, Pahārāda, mahāsamuddo ekaraso loṇaraso; evamevaṃ kho, Pahārāda, ayaṃ dhammavinayo ekaraso vimuttiraso.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

19. Gå ut, munker!

Mer om dativ

Dativ betegner den som en handling er til fordel for, som vi så tidligere. Dativ kan også ha en annen betydning. Det kan tilsvare hensikt eller formål, det som vi på norsk kan uttrykke med '*for å ...*' eller '*til beste for ...*'. Det er særlig den dativ-formen som ender på *-āya* som kan ha denne betydningen.

Tekst 18. Gå ut, munker

Caratha, bhikkhave, cārikaṃ bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ

Her ser vi igjen vokativformen *bhikkhave*. Det er Buddha som snakker til munkene her.

carati	går, vandrer. *Caratha* er imperativ 2. person flertall, og betyr altså 'gå (dere)'. Flertallsformen passer bra med at Buddha her henvender seg til flere munker.
cārikaṃ	vandring
bahu	mange
jana	folk
hita	nytte

Det sammensatte ordet *bahujanahitāya,* som står i dativ, må da bety: 'til nytte for mange folk/mennesker'

sukha	lykke

Dermed må *bahujanasukhāya* bety 'til lykke/glede for mange folk/mennesker'.

loko	verden. Dette ordet brukes også om 'folk, mennesker'
anukampā	medfølelse

Og *lokānukampāya* kan være dativ: 'til medfølelse med verden', men siden vi her har et hunnkjønnsord (*anukampā),* kan det like gjerne være ablativ, noe som gir bedre mening: 'ut fra medfølelse med verden'.

De tre sammensatte ordene vi her har sett på, sier hvem som skal dra fordel av handlingen. Det er *bahujana,* 'mange mennesker', i de to første og *loko,* 'verden' i det siste ordet.

Nå følger imidlertid tre ord i dativ som ikke sier selv hvem som skal dra fordel av handlingen: *atthāya hitāya sukhāya.*

Det eneste nye ordet her er:

atthaṃ fordel, nytte

Siden disse orden står i dativ, betyr *atthāya hitāya sukhāya*: 'til fordel, nytte og glede' – men for hvem?

Svaret kommer i det siste ordet, *devamanussānaṃ*:

devo gud
manusso menneske

Siden dette står i genitiv, må *devamanussānaṃ* bety 'guders og menneskers'.

Da kan vi kople *devamanussānaṃ* til de tre ordene *atthāya hitāya sukhāya*, og vi får: 'til guders og menneskers fordel, nytte og glede', eller bedre: 'til fordel, nytte og glede for guder og mennesker'.

Og nå kan vi lese hele teksten:

Caratha, bhikkhave, cārikaṃ bahujanahitāya bahujana-sukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya deva-manussānaṃ

I min oversettelse har jeg valgt å flytte litt på de enkelte leddene for å få bedre flyt:

> Gå ut, munker! Vis medfølelse med verden og gå ut på vandring til glede og nytte for mange mennesker, til glede, nytte og hjelp for guder og mennesker.

Buddha uttalte disse ordene etter at de seksti første elevene hans hadde nådd full oppvåkning.

Noen vil kanskje synes det er underlig at han inkluderte gudene her. Men på den tiden var det allment akseptert at fantes guder. Buddha hevdet imidlertid aldri å være talerør for noen gud, og han oppfordret aldri til å tro på dem eller tilbe dem. Han regnet dem snarere som en form for levende vesener som hadde like stort behov for hjelp og veiledning som menneskene hadde. Det finnes fortellinger der en eller flere guder oppsøker Buddha for å be om råd og veiledning. Det har vært sagt at i andre religioner ble folk omvendt til den eller den guden, mens i buddhismen ble gudene omvendt til Buddhas lære.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Sukhino vā khemino hontu,
sabbe sattā bhavantu sukhitattā.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

20. Sinnet er som en ape

Sitat-tegn på pali

I våre vestlige alfabeter har vi noen hjelpetegn utenom bokstavene. Et av disse er sitat-tegn. Vi snakker for eksempel om 'katt', og setter ordet mellom slike sitat-tegn.

Palitekstene tilhører en muntlig tradisjon, så man skulle tro det var umulig å innpasse noe sitat-tegn i disse tekstene. Men det finnes. Pali bruker nemlig ordet *iti* (som egentlig betyr 'slik'), noen ganger forkortet til bare *ti,* til å markere 'sitat slutt'. Hvor sitatet begynner, er ikke markert, så der må tilhøreren (eller leseren) bare bruke sin egen fornuft

Tekst 19. Sinnet er som en ape

Nå skal vi gi oss i kast med en tekst som er litt lengre enn de vi til nå har sett på. Buddha fortalte ofte små lignelser for å illustrere det ene eller det andre poenget, og denne teksten inneholder en slik lignelse.

Yañca kho etaṃ, bhikkhave, vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati. Seyyathāpi, bhikkhave, makkaṭo arañña pavane caramāno sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati; evameva kho, bhikkhave, yamidaṃ vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati.

Vi tar litt av gangen:

Yañca kho etaṃ, bhikkhave, vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, ...

yañca = yaṃ ca	det som og (*ca*, 'og', er et ord vi her ikke trenger å bry oss om)
kho	nemlig. Dette ordet brukes bare til å gi frasen litt større vekt, og vi trenger heller ikke å oversette dette
etaṃ	dette
vuccati	kalles
cittaṃ	sinn, tanke

mano	sinn, tanke
viññāṇaṃ	bevissthet
iti	sitat slutt, slik
pi	og, også

Da ser vi at denne delen av setningen kan oversettes slik:

> Det som kalles ‘sinn’, ‘tanke’ og ‘bevissthet’, munker, ...

Vi går videre:

taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati.

taṃ	det
ratti	natt
rattiyā	om natten
divo	dag
divasassa	om dagen
aññaṃ	annen
aññadeva	dette er en sandhi mellom *aññaṃ* og *eva*. Bokstaven *-d-* i *añña-d-eva* kommer av en bøyningsvariant
uppajjati	oppstår
nirujjhati	opphører, slutter

Hvordan skal vi da oppfatte denne frasen? Her er en grovoversettelse: 'det om natten og om dagen som noe annet oppstår og noe annet slutter'.

Her må vi omskrive litt for å få brukbart norsk ut av det:

> både dag og natt oppstår det som én ting og opphører som noe annet.

Meningen er at det skifter fra det ene øyeblikket til det neste, og det kan være like greit å bruke en slik forenklet formulering når vi skal prøve å finne fram til en lesbar oversettelse. Den første setningen blir i så fall:

Yañca kho etaṃ, bhikkhave, vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati.

> Det som vi kaller sinn, tanke eller bevissthet, munker, det skifter fra det ene øyeblikket til det neste.

Så kan vi fortsette, og nå kommer en liten lignelse som innledes med *Seyyathā pi* – Liksom (også):

Seyyathā pi, bhikkhave, makkaṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati;

makkaṭo	ape, apekatt (nominativ, det er altså apen som gjør noe her)
araññaṃ	skog

pavanaṃ skog, li

Vi har altså to ord for skog, og begge står i lokativ, som innebærer preposisjonen *i* på norsk. Altså 'i skog (og) i skog'. Slike doblinger har vi også noen ganger på norsk, tenk bare på 'i skog og mark'.

caramāno vandrende, som ferdes. Endelsen *-māno* har vi ikke vært borti tidligere, men dette er en presens partisipp, som tilsvarer norsk -ende. Verbet *carati,* 'vandre, ferdes', har vi støtt på før.

Nå kan vi se disse elementene i sammenheng:

Seyyathā pi, bhikkhave, makkaṭo araññe pavane caramāno ...

Det er som en ape, munker, som ferdes i skog og mark ...

Men ville vi si at apen 'ferdes' eller 'vandrer'? Neppe. Hva er det apen gjør i skogen? Jo, den hopper fra tre til tre. Derfor kan vi godt forsvare å omskrive hele denne frasen slik:

Det er som en ape som hopper fra tre til tre, munker ...

Når vi oversetter slik, ser vi ikke bare på ett og ett ord, men vi ser hele setningen eller frasen som en meningsenhet. Etter at vi har brutt denne enheten ned i sine enkelte elementer, kan vi bygge den opp igjen på norsk slik at vi beholder meningen.

Vi går videre:

sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati

sākhā grein. Ordet står i akkusativ, noe som betyr at det ikke er greinen som gjør noe her.

gaṇhati griper. Dette er 3. person entall, noe som innebærer et 'han/hun/den/det'.

Vi kan regne apen som 'den', og da betyr ordene *sākhaṃ gaṇhati* 'den griper en grein'.

taṃ den

muñcati slipper. Ordet *muñcitvā* er absolutiv, altså 'etter å ha sluppet'

Hele frasen: *taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati* blir da: 'etter å ha sluppet den, en annen griper den'. Og dette kommer en gang til. Her ser vi hvordan verbet i absolutiv så å si driver handlingen framover, idet man forventer at det kommer noe mer.

Men denne framdriften som ligger i absolutiv-formen, kommer dårlig til uttrykk på norsk hvis vi tviholder på 'etter å ha ...'. Vi må se situasjonen for oss og prøve å finne andre ord for å beskrive den. Ofte er det en fordel å bryte det opp til mindre setninger.

Dermed kan lignelsen oversettes for eksempel slik:

Seyyathā pi, bhikkhave, makkaṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati;

> Det er som en ape som kaster seg fra tre til tre, munker. Den griper tak i en grein, slipper den og griper den neste, bare for å slippe den og gripe tak i den neste igjen.

Etter lignelsen kommer bare en gjentagelse av den frasen som sto først. Den blir knyttet til lignelsen med noen overgangsord:

evameva kho	nettopp slik
yamidaṃ	dette som

Nå kan vi lese hele teksten:

Yañca kho etaṃ, bhikkhave, vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati. Seyyathāpi, bhikkhave, makkaṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati; evameva kho, bhikkhave, yamidaṃ vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati.

> Det som vi kaller sinn, tanke eller bevissthet, munker, det skifter fra det ene øyeblikket til det neste. Det er som en ape som kaster seg fra tre til tre. Den griper tak i en grein,

slipper den og griper den neste, bare for å slippe den og gripe tak i den neste igjen. Slik er også det vi kaller sinn, tanke eller bevissthet – det skifter fra det ene øyeblikket til det neste.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Caratha, bhikkhave, cārikaṃ bahujanahitāya bahujana-sukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya deva-manussānaṃ

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

21. Fyll verden med vennlige tanker

Absolutiv + *viharati*

Alle språk har sine særegne idiomer, eller uttrykksmåter. Et slikt idiom på pali er kombinasjonen absolutiv + *viharati*.

viharati vandrer, ferdes, lever, bor

Dette ordet har altså en meget generell betydning, en betydning som til tider blir så løs at ordet mister sitt innhold. Dette ser vi i idiomet absolutiv + *viharati*. En absolutiv slutter på *-tvā*, og har betydningen 'etter å ha gjort det eller det' (alt etter hvilket verb som står i absolutiv). Absolutiv + *viharati* betyr derfor: 'Etter at man har gjort det eller det, lever/går man videre.'

Naturligvis lever man videre. Meningen med denne litt pussige uttrykksmåten kan være at etter at man har gjort det som absolutiven gir uttrykk for, slutter man ikke tvert med det, men fortsetter, eller prøver å ta vare på den holdningen det er snakk om. Hvis vi velger å forstå uttrykket slik, blir det likevel en mening i det.

Tekst 20: Fyll verden med vennlige tanker

Nå skal vi se på en tekst som beskriver en form for meditasjon der man øver opp en holdning av vennlighet overfor alt som lever.

Sa kho so, bhikkhave, ariyasāvako evaṃ vigatābhijjho vigata-byāpādo asammūḷho sampajāno paṭissato mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati.

Som vanlig skal vi ta for oss en bit av gangen:

Sa kho so, bhikkhave, ariyasāvako evaṃ vigatābhijjho vigata-byāpādo asammūḷho sampajāno paṭissato

so	han
sa	han. Dette er en variant av *so*.
kho	nemlig. Dette ordet brukes til å understreke foregående ord.

Hele dette uttrykket *Sa kho so*, 'Han nemlig han', er et idiom som bare sier 'Han' (eller 'Den') med litt ettertrykk.

bhikkhave	munker! Vokativ flertall.
evaṃ	slik

De andre ordene i denne frasen slutter alle på *-o*. Det viser at de alle står i nominativ entall, og alle hører derfor sammen og beskriver én og samme ting eller person.

ariya	edel
sāvako	elev, egentlig en lytter
ariyasāvako	edel-elev. Dette kan enten oppfattes som 'den edle elev' eller som 'den edles elev'. Her er det nok det sistnevnte som gjelder, underforstått 'en elev av Buddha'.
vigata	'vekk-gått', dvs. uten
abhijjhā	grådighet
vigatābhijjho	uten grådighet, fri for grådighet. Når dette ordet nå er satt i hannkjønn, til tross for at substantivet *abhijjhā* egentlig er hunnkjønn, viser det at hele ordet nå brukes som adjektiv og beskriver *ariyasāvako*
byāpādo	hat, ondskap, motvilje
vigatabyāpādo	uten hat, fri for hat
asammūḷho	uten vrangforestillinger
sampajāno	med klar forståelse
paṭissato	med oppmerksomhet. Dette ordet henger sammen med ordet *sati*, 'oppmerksomhet'.

Siden hele denne rekken av adjektiver beskriver den edles elev, blir oversettelsen av denne frasen:

Sa kho so, bhikkhave, ariyasāvako evaṃ vigatābhijjho vigata-byāpādo asammūḷho sampajāno paṭissato

omtrent slik:

> Den edles elev, munker, som er fri for grådighet, fri for hat og fri for vrangforestillinger, som har klar forståelse og oppmerksomhet,

Vel ... hva gjør nå denne edles elev?
Før vi kommer til noe verb, møter vi to ord i instrumentalis:

mettāsahagatena cetasā

ceto	sinn, tanke

Dette ordet bøyes i samme klasse som *mano*. Vi har tidligere sett at instrumentalis av *mano* er *manasā*, og på samme måten er instrumentalis av *ceto cetasā*. At også *mettāsahagatena* er instrumentalis, ser vi på endelsen *-ena*.

mettā	vennlighet, nestekjærlighet
sahagata	forbundet med

Da ser vi at frasen *mettāsahagatena cetasā* må bety 'med et sinn forbundet med vennlighet', eller enklere: 'med vennlige tanker'.

Og hva er det så denne edles elev gjør med vennlige tanker?

ekaṃ disaṃ pharitvā viharati

eka	en
disā	retning, himmelretning

Siden *ekaṃ disaṃ* står i akkusativ, viser dette at det blir gjort noe med den. Og den som gjør noe, er den edles elev, siden han står i nominativ. Hva gjør han?

pharati	gjennomtrenger
viharati	går, vandrer, ferdes, lever, bor ...

Her har vi absolutiv + *viharati*, som vi drøftet tidligere.

> Etter å ha gjennomtrengt én himmelretning ... (med hva? Jo, med det som sto i instrumentalis) ... 'med vennlige tanker'.

Nå skal vi oppsummere så langt som vi nå er kommet, så vi ikke mister tråden helt:

Sa kho so, bhikkhave, ariyasāvako evaṃ vigatābhijjho vigata-byāpādo asammūḷho sampajāno paṭissato mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati

Dette kan vi oversette slik:

> Den edles elev, munker, som er fri for grådighet, fri for hat og fri for vrangforestillinger, som har klar forståelse og oppmerksomhet, fyller først den ene himmelretningen med vennlige tanker,

Så kan vi gå videre:

tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ.

tathā	slik, likedan, på samme måte
dutiya	den andre
tatiya	den tredje
catuttha	den fjerde

Det oversetter vi slik:

> på samme måte (gjør han) med den andre, tredje og fjerde (himmelretningen)

Og dermed kan vi ta fatt på den siste setningen:

Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati.

iti	slik
uddham	oppover
adho	nedover
tiriyaṃ	på tvers
sabbadhi	overalt
sabbattatāya	på alle måter

sabbāvanta	hele
loko	verden

Videre følger en rekke ord i instrumentalis. Vi har allerede sett på *mettāsahagatena cetasā* – 'med vennlige tanker' eller 'med et sinn fylt av vennlighet'. De ordene i instrumentalis som nå følger, er adjektiver som beskriver sinnet eller tankene – *cetasā* – siden dette substantivet jo også står i instrumentalis. Her ser vi igjen hvordan samsvarsbøyningen, det at ord som hører sammen, står i samme kasus, gjør det lettere å nøste ut meninger og sammenhenger i teksten.

Så hvordan er da dette sinnet eller disse tankene?

vipula	stor, omfattende
mahaggata	stor, opphøyd
appamāṇa	grenseløs
avera	uten hat
abyāpajja	uten hat, uten vold, uten motvilje

Nå kan vi samle trådene i denne siste setningen:

Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati.

> Slik gjennomtrenger han hele verden, oppover, nedover og på tvers, overalt og på alle måter, med store, opphøyde og grenseløse tanker om vennlighet, uten hat og uten motvilje.

Så kan vi oppsummere hele teksten:

Sa kho so, bhikkhave, ariyasāvako evaṃ vigatābhijjho vigata-byāpādo asammūḷho sampajāno paṭissato mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati.

Når vi skal oversette denne, bør vi finne en løsning som skaper en naturlig flyt mellom de forskjellige leddene i teksten. Dette kan gjøres på flere måter. Her er mitt forslag:

> Men den som har lyttet til de edle og som er fri for grådighet, fri for hat og fri for vrangforestillinger, som har klar forståelse og oppmerksomhet, fyller først den ene himmelretningen med vennlige tanker, så den andre, tredje og fjerde himmelretningen, oppover, nedover og på tvers, munker. Han tenker store, opphøyde og grenseløst vennlige tanker om hele verden, tanker som er fri for hat og motvilje.

Repetisjon

Her er teksten fra forrige kapittel:

Yañca kho etaṃ, bhikkhave, vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati. Seyyathāpi, bhikkhave, makkaṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati; evameva kho, bhikkhave, yamidaṃ vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati.

Prøv å lese gjennom denne teksten og se om du forstår alt. Husker du betydningen av de enkelte ordene? Betydningen av de enkelte endingene?

Hvis det er noe her du hadde glemt, så les gjennom forrige kapittel en gang til. Hvis du husker alt, så les likevel gjennom forrige kapittel en gang til.

Siste repetisjon

Så skulle vi naturligvis også hatt en repetisjon av teksten fra det siste kapitlet – men da kan du bare se på de foregående sidene.

Sluttord

Dermed er vår lille vandring gjennom palitekster og paligrammatikk kommet til veis ende. Det er fortsatt mye som gjenstår. Vi har ikke gjennomgått hele paligrammatikken. Det var heller ikke målet med denne boken. Men vi har sett på en del av de vanligste ordene og bøyningsformene, og hvis du har forstått og lært det som vi har gjennomgått her, har du en solid plattform for å arbeide videre med stoffet selv.

I litteraturlisten skal jeg nevne en del bøker som kan være til god hjelp og nytte hvis du har lyst til å gå videre og lære mer. Jeg vil særlig anbefale Warder, som etter min mening fortsatt er den beste læreboken i pali. Johanssons bok kan også være til stor nytte. Det er i det hele tatt ikke noe i veien for å bruke flere bøker parallelt. Men bruk i så fall Warder som hovedbok, og kos deg med de andre ved siden av.

Når du har arbeidet deg gjennom tekstene i denne boken, har du også fått et blikk inn i oversetterens verksted. Du vil ha oppdaget at det å oversette palitekster slett ikke er noen mekanisk prosess. En oversetter må treffe mange valg, både når det gjelder ord og setningsoppbygging. Det er ikke alltid lett å være konsekvent – og det er heller ikke alltid noe mål å være helt konsekvent, siden et ord ofte kan og bør oversettes forskjellig alt etter hvilken sammenheng det står i.

Hvis du leser flere oversettelser av én og samme tekst, vil du ofte oppdage at de er forskjellige, og nå vet du litt av grunnen til at det er slik.

Hvis du går videre og arbeider gjennom en lærebok eller to til, vil du få et godt grunnlag for selv å vurdere de oversettelsene du leser.

Så takk for følget, og lykke til videre!

Tekstene

Her er alle de tekstene vi har gjennomgått, denne gang uten noen kommentar eller oversettelse. Bruk disse tekstene som en liten lesebok der du kan kontrollere deg selv og se om du husker det som har vært gjennomgått i de tidligere kapitlene. Les og nyt!

Buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Dutiyam pi buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dutiyam pi dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Dutiyam pi saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Tatiyam pi buddhaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Tatiyam pi dhammaṃ saraṇaṃ gacchāmi.
Tatiyam pi saṅghaṃ saraṇaṃ gacchāmi.

Fra *Khuddakapātha*

Sabbo rāgo pahīno me,
sabbo doso samūhato,
sabbo me vigato moho,
sītibhūto 'smi nibbuto.

Theragātha v. 79

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhaṃ ariya-saccaṃ?

Jāti pi dukkhā, jarā pi dukkhā, maraṇam pi dukkhaṃ, soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā pi dukkhā, yam p'icchaṃ na labhati tam pi dukkhaṃ, saṅkhittena pañc-upādāna-kkhandhā dukkhā.

Fra *Mahāsatipaṭṭhānasutta, Dīgha Nikāya 22*

Pubbe cāhaṃ, bhikkhave, etarahi ca dukkhañceva paññā-pemi, dukkhassa ca nirodhaṃ.

Fra *Alagaddūpamasutta, Majjhima Nikāya 22*

Sabbapāpassa akaraṇaṃ,
kusalassa upasampadā,
sacittapariyodapanaṃ,
etaṃ Buddhāna sāsanaṃ.

Dhammapada v. 183

Katamañ ca, bhikkhave, dukkha-samudayaṃ ariya-sac-caṃ?

Yāyaṃ taṇhā ponobhavikā nandirāgasahagatā tatra tatrābhinandinī, seyyathīdaṃ kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā.

Fra *Mahāsatipaṭṭhānasutta, Dīgha Nikāya 22*

Susukhaṃ vata jīvāma
verinesu averino,
verinesu manussesu
viharāma averino.

Susukhaṃ vata jīvāma
āturesu anāturā,
āturesu manussesu
viharāma anāturā.

Susukhaṃ vata jīvāma
ussukesu anussukā,
ussukesu manussesu
viharāma anussukā.

Dhammapada 197-199

Susukhaṃ vata nibbānaṃ
sammāsambuddhadesitaṃ,
asokaṃ virajaṃ khemaṃ,
yattha dukkhaṃ nirujjhati.

Theragātha v. 227

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ?
Yo tassā yeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo.

Fra *Mahāsatipaṭṭhānasutta, Dīgha Nikāya 22*

Na hi verena verāni
sammantīdha kudācanaṃ,
averena ca sammanti,
esa dhammo sanantano.

Dhammapada v. 5

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce paduṭṭhena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ dukkhamanveti
cakkaṃ va vahato padaṃ.

Manopubbaṅgamā dhammā
manoseṭṭhā manomayā;
manasā ce pasannena
bhāsati vā karoti vā,
tato naṃ sukhamanveti
chāyā va anapāyinī.

Dhammapada v. 1-2

Cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi. Cetayitvā kammaṃ karoti kāyena vācāya manasā.

Aṅguttara Nikāya 3, 415

Katamañ ca, bhikkhave, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ?

Ayam eva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathīdaṃ sammā-diṭṭhi sammā-saṅkappo sammā-vācā sammā-kammanto sammā-ājīvo sammā-vāyāmo sammā-sati sammā-samādhi.

Fra *Mahāsatipaṭṭhānasutta, Dīgha Nikāya 22*

Udakaṃ hi nayanti nettikā,
usukārā namayanti tejanaṃ,
dāruṃ namayanti tacchakā,
attānaṃ damayanti paṇḍitā.

Dhammapada v. 80

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Fra *Khuddakapātha*

Seyyathā pi, Pahārāda, mahāsamuddo ekaraso loṇaraso; evamevaṃ kho, Pahārāda, ayaṃ dhammavinayo ekaraso vimuttiraso.

Fra *Pahārādasutta, Aṅguttara Nikāya* 4, 203

Sukhino vā khemino hontu,
sabbe sattā bhavantu sukhitattā.

Fra *Mettāsutta, Khuddakapātha*

Caratha, bhikkhave, cārikaṃ bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ

Fra *Mārakathā, Vinaya Mahāvagga* 1, 21

Yañca kho etaṃ, bhikkhave, vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati. Seyyathāpi, bhikkhave, makkaṭo araññe pavane caramāno sākhaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati, taṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhati; evameva kho, bhikkhave, yamidaṃ vuccati cittaṃ iti pi, mano iti pi, viññāṇaṃ iti pi, taṃ rattiyā ca divasassa ca aññadeva uppajjati aññaṃ nirujjhati.

Fra *Assutavāsutta, Saṃyutta Nikāya 2, 94*

Sa kho so, bhikkhave, ariyasāvako evaṃ vigatābhijjho vigatabyāpādo asammūḷho sampajāno paṭissato mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati tathā dutiyaṃ tathā tatiyaṃ tathā catutthaṃ. Iti uddhamadho tiriyaṃ sabbadhi sabbattatāya sabbāvantaṃ lokaṃ mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati.

Fra *Karajakayasutta, Anguttara Nikaya 5, 300*

Forslag til videre lesing

Oversatte palitekster

Bodhi, Bhikkhu: *In the Buddha's Words*, Boston 2005
God og omfattende samling av oversatte tekster.

Brekke, Torkel. (red.): *Buddhas fortellinger*, ovs. Kåre.A. Lie o.a., De norske bokklubbene 2001
Mange viktige tekster oversatt til norsk, men boken inneholder også en del mindre relevant materiale.

Brødrenes sanger (*Theragatha*), ovs. Kåre A. Lie og Tone Lie, Oslo 2006

Dhammapada, ovs. Kåre A. Lie, Oslo 1976, 2002

Digha Nikaya:
Buddhas samtaler I, ovs. Kåre A. Lie, Oslo 1992
Buddhas samtaler II, ovs. Kåre A. Lie, Oslo 2005
Disse to bindene samt bind III kommer i revidert utgave i *ett* bind, og er under utgivelse i 2013.

Holder, John J.: *Early Buddhist Discourses*, Indianapolis /Cambridge, 2006

Holten Pind, Ole: *Buddhismen. Tekster fra Theravada-Traditionen*, 2005
God antologi på dansk.

Lie, Kåre A: *Buddhas budskap*, Oslo 2009
Stor antologi med alle de viktigste tekstene fra Tipitaka.

Lie, Kåre A.: *Mahasatipatthanasutta. En analytisk studie*, Askim 2006
En detaljert gjennomgang av *Mahasatipatthanasutta*, med drøfting av forskjellige oversettelsesalternativer.

Lie, Kåre A.: *Jesus og Buddha. Parallelle uttalelser fra kristen og buddhistisk tradisjon*, Oslo 2005

Oversatte tekster fra pali side om side med tekster fra Bibelen.

Nyanamoli: *The Life of the Buddha*, Kandy 1972

Meget god samling av oversatte tekster, satt inn i en tilnærmet kronologisk rekkefølge som følger Buddhas liv.

Nyanaponika: *Oppmerksomhetstrening, kjernen i buddhistisk meditasjon*, ovs. K.A. Lie, Oslo 1988

Inneholder noen oversatte tekster om innsiktsmeditasjon.

Rahula, Walpola: *Buddhas lære*, ovs. K.A. Lie, Oslo 1990,

Inneholder noen oversatte tekster.

Søstrenes sanger (*Therigatha*), ovs. Kåre A. Lie og Tone Lie Bøttinger, Oslo 2000

Wetlesen, Jon: *Selverkjennelse og frigjøring i den tidligste buddhisme*, Oslo 1983

Mange viktige tekster som er oversatt og blir drøftet fra et filosofisk/psykologisk standpunkt.

Lærebøker og grammatikker

Collins, Steven: *A Pali Grammar for Students*, Chiang Mai 2005

Ikke egentlig en lærebok, men en god opplagsbok.

Fahs, Achim: *Grammatik des Pali*, Leipzig 1985

Oppslagsbok med særlig god behandling av verbbøyninger.

Gair, James W. og Karunatillake, W.S.: *A New Course in Reading Pali*, Delhi 1998

Noen foretrekker denne boken som begynnerbok.

Geiger, Wilhelm: *Pali Literature and Language*, (1943), Delhi 1968

Dette er ikke en bok for begynnere, men en bok man med fordel kan lese etter at man har arbeidet seg gjennom en begynner-bok og lest en god del tekster. Dette er boken der du finner sjeldne og obskure bøyningsformer.

Johansson, Rune E.A.: *Pali Buddhist Texts for the Beginner*, 1973

Johanssons bok er ikke så ulik min egen innføringsbok. Johansson har mer grammatikk og flere lesestykker, men ikke så grundige forklaringer av grammatikken. Flere av tekstene hans er de samme som i denne boken.

Mayrhofer, Manfred: *Handbuch des Pali, mit Texten und Glossar*, bd. 1–2, Heidelberg 1951

Mayrhofer legger vekt på sammenlignende grammatikk. Ingen begynnerbok, men interessant for den som vil sammenligne pali med andre indoeuropeiske språk.

Oberlies, Thomas: *Pali. A Grammar of the Language of the Theravada Tipitaka*, Berlin/New York 2001

Oberlies bygger på Geiger og supplerer denne.

Reissmüller, Heinz: *Pali. Eine Einführung in die Sprache des Buddha*, München 2005

Reissmüller, Heinz: *Pali-Übungen. Sprachbeispiele aus den Sammlungen der Reden des Buddha*, München 2009

Begge bøkene til Reissmüller er gode og nyttige for den som leser tysk.

Warder, A.K.: *Introduction to Pali*, London 1963

Warder er og blir den beste og mest grundige

læreboken i pali. Denne boken *må* du bare ha! Nå som du kjenner en del viktige grammatikkbegreper, vil jeg anbefale at du begynner på Warders bok.

Ordbøker

Buddhadatta, A.P.: *Concise Pali-English Dictionary*, Colombo
Dette er en liten og hendig ordbok. Selv om den har nesten like mange oppslagsord som den store ordboken til Rhys Davids/Stede, er den liten av format siden den ikke har noen eksempelsetninger. Grei å ha på nattbordet ...

Buddhadatta, A.P.: *English-Pali Dictionary*, London 1970
Denne ordboken er grei å ha hvis du lurer på hva et ord heter på pali. Buddhadatta har til og med laget kuriøse ord for moderne begreper som 'flymaskin' og 'jernbane'.

Dufour, Michel H.: *Dictionnaire Pali-Français*, Auxerre 1998
Dufour tar ikke med så mange oppslagsord, men gir gode definisjoner av de ordene som er inkludert.

Malalasekera, G.P.: *Dictionary of Pali Proper Names*, (1937–38) bd. 1–2, London 1974, finnes også på nett: http://www.palikanon.com/english/pali_names/dic_idx.html
En klassiker med detaljert informasjon om alle personer og steder omtalt i palilitteraturen.

Mylius, Klaus: *Wörterbuch Pali-Deutsch*, Wichtrach 1997
Hendig og god ordbok med mye informasjon.

Nyanatiloka: *Buddhist Dictionary*, Colombo 1952/1972

Nyanatiloka: *Buddhistisches Wörterbuch*, Stammbach-Herrnschrot, 1999
Både den engelske og den tyske utgaven av Nyana-

tilokas bok inneholder fyldige definisjoner av sentrale buddhistiske begreper.

Rhys Davids, T.W. og William Stede: *Pali-English Dictionary* (1921–25), Pali Text Society, London 1972, også på nett: http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/pali/

Dette er den største og beste pali-ordboken, med mange eksempler og definisjoner. Denne bør du ha hvis du vil lese mer pali.

Ordliste

abhijjhā	grådighet
abhinandinī	som søker nytelse
abyāpajja	uten hat, uten vold, uten motvilje
ahaṃ	jeg
ājīvo	levebrød, levevei
akaraṇaṃ	ikke-gjøring, det å ikke gjøre
akusala	dårlig, usunt, skadelig
anālayo	det å slippe taket i
anapāyinī	som ikke går bort
anātura	sunn, frisk
aṅgaṃ	ledd, del, faktor
aṅgika	leddet, delt, med faktorer
añña	annen
anukampā	medfølelse
anussuka	uten grådighet
anveti	følger
appamāṇa	grenseløs
arahā	ærverdig
araññaṃ	skog
ariya	edel
ariyasāvako	en elev av Buddha
asammūḷho	uten vrangforestillinger
asesa	uten rest, dvs. fullstendig, fullt og helt
asmi	jeg er
asoka	uten sorg
attā	seg selv

aṭṭha	åtte
atthaṃ	fordel, nytte
aṭṭhaṅgika	åttedelt, åtteleddet
atthi	han/hun/den/det er
ātura	syk, usunn
avera	uten hat
averino	ikke hatende
ayaṃ	denne, dette
bahu	mange
bhagavā	Mesteren
bhāsati	snakker, taler
bhavati	er
bhavo	tilblivelse
bhikkhu	munk
Buddho	Buddha, den oppvåknede
byāpādo	hat, ondskap, motvilje
ca	og
cāgo	avkall
cakkaṃ	hjul
carati	går, vandrer
cārikaṃ	vandring
catuttha	den fjerde
ce	hvis
ceto	sinn, tanke
cetanā	intensjon, hensikt
cetayati	tenker, har til hensikt
chāyā	skygge
cittaṃ	sinn, tanke
damayati	temmer
dāru	tre, ved

desita	undervist
devo	gud
disā	retning, himmelretning
diṭṭhi	syn, mening, forståelse
dhammo	læren, Buddhas lære, lov, fenomen, ting
divo	dag
domanassaṃ	smerte i sinnet, nedtrykthet, deprimerthet
doso	hat
dukkha	vondt, lidelsesfylt, utilfredsstillende
dukkhaṃ	smerte, lidelse
dutiya	den andre
dutiyaṃ	for annen gang
eka	en
esa	dette
etaṃ	dette
etarahi	nå, nå for tiden
etaṃ	dette
eva	nettopp, bare
evaṃ	slik
evamevaṃ	nettopp slik (slik-slik)
gacchati	går
gāminī	gående, som går, som fører til
gaṇhati	griper
hi	for
hita	nytte
hoti	er
icchaṃ	ønskende, den ønskende
idha	her
iti	sitat slutt, slik

jana	folk
jarā	alderdom
jāti	fødsel
jīvati	lever
kammaṃ	handling, kamma
kammanto	handling, gjerning, arbeid
kāmo	sanselighet, sanselige nytelser
karoti	gjør, handler
katama	hvilken, hva, hvordan
karaṇaṃ	gjøring, det å gjøre
kāyo	kropp
khandho	gruppe
khema	fredelig, trygt
khemino	fredelige, trygge
kho	nemlig
kudācanaṃ	noensinne
kusala	godt, sunt
labhati	får
loko	verden, folk, mennesker
loṇaṃ	salt
maggo	vei
mahā	stor
mahaggata	stor, opphøyd
mano	sinn, tanke
makkaṭo	ape, apekatt
manusso	menneske
maraṇaṃ	død
maya	laget
me	kasusform av *meg*
mettā	vennlighet, nestekjærlighet

moho	uvitenhet, forblindelse, vrangforestilling
muñcati	slipper
mutti	frigjøring
na	ikke
nagaraṃ	by
naṃ	ham
namayati	bøyer, retter ut
namo	bøying, hilsen.
nandi	nytelse
nayati	leder, fører
nettiko	en leder, en vanningsekspert
nibbānaṃ	nibbana (nirvana)
nibbuta	har oppnådd *nibbāna*.
nirodho	slutt, opphør, avslutning
nirujjhati	tar slutt, opphører
padaṃ	fot
paduṭṭha	fordervet, ond
pahīna	forlatt
paridevo	klage
pañca	fem
paṇḍito	vismann, en vis
paññāpemi	jeg underviser
pāpa	ond, ondt
pāpaṃ	ondskap
pasanna	lys, avklaret, god
paṭinissaggo	avvisning
paṭipadā	vei
paṭissato	med oppmerksomhet
pavanaṃ	skog, li

pharati	gjennomtrenger
pi	også, dessuten
pono	igjen
ponobhavika	som forårsaker ny tilblivelse
pubbe	før, før i tiden
rāgo	lidenskap, begjær
raso	smak
ratti	natt
sa	han, en variant av *so*.
sabba	all, alt
saccaṃ	sannhet, faktum, kjensgjerning
sahagata	som har sammenheng med
sākhā	grein
sam-	selv
samādhi	konsentrasjon
sammā	fullkommen
sammati	faller til ro
sampajāno	med klar forståelse
samudayaṃ	tilblivelse, årsak
samuddo	hav
samūhata	rykket opp, fjernet
sanantano	gammel, fra gammelt av, evig
sangho	fellesskapet (av munker og nonner)
saṅkappo	hensikt, beslutning, tanke
saṅkhittena	kort sagt
saraṇaṃ	tilflukt
sāsanaṃ	budskap, lære
sati	oppmerksomhet
satto	levende vesen

sāvako	elev, egentlig en lytter
sesa	rest
seṭṭha	styrt
seyyathā	liksom, på samme måte som
seyyathīdaṃ	nemlig, slik som dette, det vil si
sītibhūta	har blitt kjølig, har blitt sval, har kjølnet.
so	han
soko	sorg
sukhaṃ	lykkelig
sukhino	lykkelige
sukhitatta	lykkelig til sinns
susukhaṃ	veldig lykkelig, meget lykkelig
tacchako	snekker
tathā	slik, likedan, på samme måte
tatiya	den tredje
tatiyaṃ	for tredje gang
taṃ	det
taṇhā	begjær
tassa	genitiv/dativ av *ham*
tatra	der
tejanaṃ	pilskaft
udakaṃ	vann
upādānaṃ	involvering
upasampadā	påta seg noe, gjøre noe
upāyāsā	jammer
uppajjati	oppstår
ussuka	grådig
usukāro	pilmaker
va	liksom

vā	eller
vācā	tale
vadati	sier, kaller
vahato	trekkdyrets
vata	sannelig, virkelig
vāyāmo	bestrebelse, iherdig innsats
veraṃ	hat
verino	hatende
vibhavo	ikke-tilblivelse
vigata	gått vekk
viharati	lever, bor, ferdes
vimutti	frigjøring, frihet
vinayo	reglene som munker og nonner følger
viññāṇaṃ	bevissthet
vipula	stor, omfattende
virāga	uten lidenskap, frihet fra lidenskap, lidenskapsløs
viraja	uten urenhet
vuccati	kalles
yaṃ	det som
yattha	der hvor